

บทที่ 4

การประยุกต์ใช้พิธีกรรมการบวชป่าเพื่ออนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชนศรีถ้อย

การศึกษาเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยประยุกต์ใช้พิธีกรรมการบวชป่า : กรณีศึกษาตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา” เน้นการวิเคราะห์แนวความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องบวชป่า และการหาแนวทางในการอนุรักษ์ป่าไม้ที่ยั่งยืน โดยผู้ศึกษาได้ทำการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์และการพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ ทั้งนี้การนำเสนอผลการศึกษามีจำนวนออกเป็น 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

ส่วนที่ 2 แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยประยุกต์ใช้พิธีกรรมการบวชป่า

ส่วนที่ 3 การวิเคราะห์แนวคิด ความเชื่อ ภูมิปัญญาของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าไม้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

การศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาโดยการศึกษาจากเอกสารและการพูดคุยสัมภาษณ์ผู้อาวุโสของชุมชน โดยเฉพาะผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่บ้านและกำนัน ได้ข้อสรุปต่อไปนี้

สภาพทั่วไปของชุมชน

ตำบลศรีถ้อยมีทั้งหมด 13 หมู่บ้าน เป็นหมู่บ้านคนพื้นเมือง (ล้านนา) 11 หมู่บ้าน และหมู่บ้านชาวเขาเผ่าเย้า 2 หมู่บ้าน มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 1,667 ครัวเรือน ประชากรทั้งสิ้นจำนวน 6,833 คน มีพื้นที่ทั้งหมด 15,253 ไร่ โดยเป็นพื้นที่ทำการเกษตรจำนวน 14,103 ไร่ ตั้งอยู่ห่างจากอำเภอเมืองจังหวัดพะเยา ประมาณ 25 กิโลเมตร อยู่ในเขตพื้นที่การปกครองของอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	จรดตำบลเจริญราษฎร์	อำเภอแม่ใจ	จังหวัดพะเยา
ทิศใต้	จรดตำบลแม่สุก	อำเภอแม่ใจ	จังหวัดพะเยา

ทิศตะวันออก จรดตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา
 ทิศตะวันตก จรดตำบลวังเหนือ อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง

(ดูรายชื่อผู้นำหมู่บ้านและแผนที่หมู่บ้านในภาคผนวก)

สภาพทางภูมิศาสตร์

สภาพพื้นที่ในเขตตำบลศรีถ้อย เขตพื้นที่ราบจะเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านคนเมือง 11 หมู่บ้าน ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ในเขตเมือง 9 หมู่บ้าน ส่วนอีก 2 หมู่บ้านจะอยู่ติดป่า ซึ่งอยู่บริเวณเชิงเขาใหญ่เนื้อสลับซับซ้อนทางทิศตะวันตก ซึ่งเป็นแนวเทือกเขากั้นเขตจังหวัดพะเยากับจังหวัดลำปาง และบนเทือกเขาเป็นที่ตั้งของชาวเขาเผ่าเย้า 2 หมู่บ้าน ลักษณะพื้นที่ในที่ราบจะเป็นที่ราบลุ่มและที่ราบเชิงเขา มีลำห้วยแม่ใจไหลผ่านจากทิศตะวันตก ไหลลงแม่น้ำอิงในทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ จะเห็นว่าหมู่บ้านได้ตั้งกระจุกกระจายไปตามบริเวณที่ราบลุ่มลำห้วยแม่ใจ และพื้นที่ทำการเกษตรส่วนใหญ่จะอยู่ติดบริเวณป่า นอกจากนั้นจะเห็นลำห้วยสายเล็ก สายน้อย 14 สาย ไหลรวมเป็นห้วยแม่ใจ และไหลลงสู่แม่น้ำอิง (ดูตามแผนที่ในภาคผนวก) ซึ่งเป็นจุดป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา ซึ่งในส่วนภูเขา และป่าที่บริเวณต้นน้ำเรียกว่าคอยหลวง คอยหลวงเป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาฝิปันน้ำที่ทอดยาวมาจากทางตอนใต้ของประเทศจีนสู่ตอนเหนือของประเทศไทย

ด้านการคมนาคมในเขตพื้นที่หมู่บ้านคนเมืองพื้นราบ มีความสะดวกเนื่องจากถนนลาดยางตลอด ส่วนหมู่บ้านชาวเขาเป็นถนนลูกรังลัดเลาะภูเขาจะสามารถติดต่อสะดวกในช่วงฤดูร้อนและฤดูหนาว ส่วนฤดูฝนจะค่อนข้างลำบากเพราะน้ำกัดเซาะถนนต้องใช้รถจักรยานยนต์เพียงอย่างเดียว

ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน

หมู่บ้านในตำบลศรีถ้อยเริ่มต้นจากมีผู้นำครอบครัว จำนวน 5 ครอบครัว คือครอบครัวของพ่อแสนปัญญา พ่อแก้วดุ่น พ่อเผ่าอ้อ พ่อหน้อยโปทา และพ่อหนานทาระทะ ได้พาครอบครัวอพยพมาจากบ้านป่าไค้ จังหวัดลำปาง เพื่อแสวงหาแหล่งทำมาหากินใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ จนกระทั่งมาพบที่ราบลุ่มลำห้วยแม่ใจที่มีความอุดมสมบูรณ์ จึงได้เลือกตั้งถิ่นฐานบนแผ่นดินผืนนี้ จนกระทั่งมีเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้องที่จังหวัดลำปาง ทราบข่าวว่าพื้นที่นี้มีความอุดมสมบูรณ์มาก จึงพากันอพยพมาอีกหลายครอบครัว จนกระทั่งขยายเป็นหมู่บ้าน และเป็นตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ ในปัจจุบัน ซึ่งการตั้งบ้านเรือนและการทำการเกษตรของชาวบ้านจะอาศัยอยู่ตามลุ่มน้ำห้วยแม่ใจ

เป็นพื้นฐาน ชาวชุมชนศรีถ้อยที่เป็นคนพื้นเมืองมักจะตั้งบ้านเรือนอยู่คนละที่กับที่ดินทำกินหรือทำการเกษตร มีการขยายหมู่บ้านโดยจับจองกันเป็นกลุ่มบ้านเรียกว่าป๊อก แต่ละป๊อกจะเป็นกลุ่มบ้านที่มีความสัมพันธ์กันเป็นเครือญาติ ลักษณะบ้านเรือนส่วนใหญ่จะเป็นบ้านไม้ชั้นเดียวได้ดูสูง หลังคามุงด้วยกระเบื้อง และสังกะสี ตัวบ้านมักจะสร้างด้วยไม้ประเภทไม้เนื้อแข็ง ไม้แดง ไม้ประดู่ ผสมผสานกับการใช้วัสดุอื่น ๆ เช่น อิฐบล็อก เป็นต้น ความเป็นอยู่จะเป็นทั้งลักษณะครอบครัวเดี่ยว และครอบครัวขยาย ซึ่งครอบครัวขยายจะมีทั้งข้างฝ่ายชายและข้างฝ่ายหญิง สมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ยครอบครัวละ 6 คน ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก ลูกเขย (ลูกสะใภ้) หลาน แต่ปัจจุบันแนวโน้มทั้งชุมชนจะมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยวเพิ่มขึ้น เนื่องจากสภาพทางสังคมได้มีความเปลี่ยนแปลงไป

หมู่บ้านชาวเขาเผ่าเย้า จำนวน 2 หมู่บ้าน เริ่มต้นจากการอพยพมาจาก อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน และชาวเขาที่มาจากคอยยาว ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ในช่วงปี 2510 ซึ่งเป็นการอพยพตามลักษณะการดำเนินชีวิตของชาวเขาเผ่าเย้า ซึ่ง จงหทัย อมรพัฒนากุล (2536) ได้สรุปไว้ว่าบรรพบุรุษของชาวเขาเผ่าเย้าหรือเมี่ยน ได้พากันอพยพมาตั้งรกรากในเมืองไทยเป็นเวลากว่า 100 ปี โดยกระจายกันอยู่ตามเทือกกันอยู่ตามเทือกเขาสูงทางภาคเหนือ และจะมีการอพยพย้ายถิ่นไปตามแหล่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ และเป็นแหล่งต้นน้ำ ในเขตภูเขาสูง การตั้งบ้านเรือนของชาวเขาจึงมีลักษณะเรียงรายไปตามไหล่เขา และที่ราบเชิงเขาใกล้เคียงบริเวณต้นน้ำ หรือต้นน้ำของลำห้วยต่าง ๆ สภาพบ้านเรือนจะปลูกคร่อมดินใช้พื้นดินเป็นพื้นบ้าน เสาบ้านจะใช้ไม้เนื้อแข็ง หลังคามุงด้วยหญ้าคา ฝาบ้านจะใช้ไม้เนื้ออ่อนหรือไม้ไผ่สานขัดแตะ การปลูกบ้านชาวเขาจะนิยมหันหน้าบ้านออกจากสันเขา และไม่นิยมปลูกบ้านทับซ้อนกัน เนื่องจากมีความเชื่อว่าบ้านที่อยู่ข้างหลังจะกีดขวาง การเข้าสู่ตัวบ้านของผีน้ำ ในเวลากลางคืน ซึ่งผีน้ำเป็นผีที่ชาวเขามีความเชื่อว่าจะนำพาความร่วมมือเหินมาสู่บ้าน และผู้อาศัย นอกจากนี้ยังเชื่อว่าบ้านที่อยู่ข้างหน้าจะเป็นที่รองรับสิ่งไม่ดีหรือสิ่งที่ชั่วร้ายจากบ้านที่ตั้งอยู่ข้างหลัง

ลักษณะครอบครัวของชาวเขา ในตำบลศรีถ้อยมีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย เนื่องจากแต่ละครอบครัวนิยมมีลูกมากเพื่อใช้เป็นแรงงาน ในครอบครัว สมาชิกในครอบครัวโดยเฉลี่ย 10 คน และชายชาวเขาเมื่อแต่งงานจะนิยมนำภรรยาอยู่กับพ่อแม่ฝ่ายตน ดังนั้นในบ้านแต่ละหลังจะมีสมาชิกมากกว่า 1 ครอบครัว โดยในครอบครัวจะยึดถือผู้อาวุโสฝ่ายชายเป็นผู้นำครอบครัว นับถือ

ฝึบรรพบุรุษทางฝ่ายชาย ปัจจุบันถึงแม้ว่าชุมชนชาวเข่าจะได้รับอิทธิพลจากคนพื้นเมืองมากขึ้น แต่ลักษณะดั้งเดิมของชาวเข่าก็ยังคงดำรงอยู่สืบ ไปจนถึงลูกหลานต่อไป

ลักษณะทางเศรษฐกิจ

หมู่บ้านในตำบลศรีถ้อยประกอบด้วยหมู่บ้านที่อยู่ในเขตเมืองและเขตชนบท ชาวบ้านประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นอาชีพหลัก คือการทำนาทำสวน แต่ในปัจจุบัน การทำนาเป็นเพียงเพื่อการบริโภคในครัวเรือน จะนำไปขายก็ต่อเมื่อเหลือจากการเก็บไว้เพื่อบริโภคตลอดหลังฤดูเก็บเกี่ยว และรายได้หลักของชาวบ้านในตำบลศรีถ้อย คือ การทำสวนลิ้นจี่ ซึ่งได้สร้างรายได้ที่ดีให้แก่ชาวบ้าน นอกจากนี้ในชุมชนยังมีการปลูกพืชไร่อายุสั้นหลังฤดูการเก็บเกี่ยว เช่น ข้าวโพด ถั่วเหลือง ถั่วลิสง เพิ่มรายได้ และปลูกผักสวนครัวไว้บริโภคในครัวเรือน ไม่เพียงแต่จะทำการเกษตร ชาวบ้านยังเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว เป็ด ไก่ หมู โดยส่วนใหญ่จะเลี้ยงไว้ขาย และในบางส่วนชาวบ้านยังประกอบอาชีพอื่น ๆ เช่น ค้าขาย รับจ้าง รับราชการ แต่ชาวบ้านที่อยู่ในหมู่บ้านที่อยู่ติดป่ายังได้อาศัยป่าเป็นแหล่งอาหาร และนำไปค้าขายบ้าง เช่น หน่อไม้ เห็ด ฯลฯ

ส่วนหมู่บ้านชาวเขาเผ่าเข่า 2 หมู่บ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมปลูกข้าวไร่ ข้าวโพดเพื่อบริโภค และยังปลูกพืชเศรษฐกิจไว้ขายเพื่อหารายได้ เช่น กาแฟ ถั่วแขก และปัจจุบันชาวเขาได้หันมาปลูกลิ้นจี่เพิ่มมากขึ้นด้วย สัตว์ที่นิยมเลี้ยง เป็นอาชีพคือ หมู และไก่ แต่ยังไม่เป็นที่แพร่หลายมากนัก นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้พึ่งพาอาศัยป่าเพื่อเป็นแหล่งอาหาร และนำมาขายในหมู่บ้านพื้นราบ เช่น เห็ด หน่อไม้ สัตว์ป่า เป็นต้น นอกจากนั้นชาวบ้านบางส่วนได้อพยพไปประกอบอาชีพต่างจังหวัด เช่น ไปประกอบอาชีพค้าขายที่จังหวัดสุโขทัย เชียงใหม่

เศรษฐกิจของตำบลศรีถ้อยเป็นลักษณะการพึ่งตนเอง โดยการทำกรเกษตร และเป็นการเกษตรที่พึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก โดยแหล่งน้ำที่ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านคนพื้นเมือง และหมู่บ้านชาวเขาได้พึ่งพามีทั้งแหล่งน้ำตามธรรมชาติ คือลำห้วย 13 ลำห้วย คือ ห้วยหกคด ห้วยหาร ห้วยมองน้ำ ห้วยโถก ห้วยจะข้าง ห้วยเลาหลวง ห้วยสัก ห้วยจำตอง ห้วยดักแด่ ห้วยชมภู ห้วยน้ำใส ห้วยแก้มวง ห้วยเตย ซึ่งทั้งหมดไหลรวมกันเป็นห้วยแม่ใจ และแหล่งน้ำที่สร้างขึ้น คือ อ่างเก็บน้ำห้วยชมภู ที่สามารถส่งน้ำใช้ในการเกษตรได้ในพื้นที่ประมาณ 100 ไร่ รวมทั้งฝายน้ำล้นที่ก่อสร้าง โดยกรมชลประทาน 4 ฝายหลัก คือ ฝายห้วยหก ฝายประชาอาสา ฝายขัวปู่โล่ ฝายวังตาคำ

ส่วนของการครอบครองปัจจัยการผลิตที่มีผลต่อเศรษฐกิจของชุมชนคือ การครอบครองพื้นที่สำหรับทำการเกษตร โดยในเขตหมู่บ้านที่อยู่เขตเมือง คือ หมู่ที่ 1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 11, 12 ชาวบ้านจะมีเอกสารสิทธิ์ในการถือครองที่ดินเป็นโฉนดที่ดิน และ นส.3 ก. ส่วนหมู่บ้านที่อยู่ติดป่าของคนเมือง จำนวน 2 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 6, 8 ชาวบ้านจะมีเอกสารสิทธิ์เป็น สปก. (ดูแผนที่ในภาคผนวก) และในหมู่บ้านชาวเขา 2 หมู่บ้าน ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในการครอบครองที่ดิน เนื่องจากพื้นที่ตั้งบ้านเรือน และพื้นที่ประกอบอาชีพเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ และเมื่อปัจจุบันกรมป่าไม้ได้มีนโยบายขยายเขตป่าอนุรักษ์ทำให้ชาวบ้านไม่มีสิทธิที่จะதாகอ้างพื้นที่ทำกินใหม่ และยังมีมาตรการจำกัดที่ทำกินของราษฎร โดยกำหนดให้ 10 ไร่ ต่อ 1 ครัวเรือน นอกจากนี้ปัจจัยการผลิตอื่น ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนก็มีรถอีแต่น เครื่องสูบน้ำ รถไถเดินตาม เครื่องพ่นยา เพื่อทุ่นแรงในการทำการเกษตร

การศึกษาข้อมูลของชุมชนเห็นว่าการประกอบอาชีพการเกษตรเป็นหลัก โดยเน้นการปลูกข้าวไว้บริโภคและขาย นอกนั้นในรอบปีชาวบ้านได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากทั้งภาครัฐ และเอกชนให้ปลูกพืช ในเชิงพาณิชย์ ดังนั้นจึงสรุปวัฏจักรการทำเกษตรในรอบปีของชาวบ้าน ในตำบลศรีถ้อยได้ดังนี้

ชาวพื้นราบ	ชาวเข่า
มิถุนายน - เตรียมดิน ตกกล้า/ดูแลสวนลั่นจี่	- กำจัดวัชพืชเพื่อเตรียมปลูกข้าวไร่/ดูแลสวนลั่นจี่
กรกฎาคม – สิงหาคม - ทำนาควบคู่ไปกับการปลูกพืชไร่ ระยะสั้น เช่น ถั่วเหลือง ถั่วแขก	- ปลูกข้าวไร่/ดูแลสวนลั่นจี่(ตัดกิ่ง/ใส่ปุ๋ย)
กันยายน – ตุลาคม - ปลูกข้าวทดแทนของเดิม/ดูแลบำรุงรักษากำจัดวัชพืชและศัตรูข้าว	- ดูแลกำจัดวัชพืชในไร่ข้าว

พฤศจิกายน – มกราคม

- เตรียมการเก็บเกี่ยว ข้าว/ถั่วเหลือง
/นวดข้าว เาะซังข้าว/ปลูกถั่วลิสง
ถั่วเหลืองรอบสอง

- เก็บเกี่ยวข้าว นวดข้าว/ปลูกข้าวโพด
แซมด้วยพืชผักสวนครัว

กุมภาพันธ์

- ดูแลสวนลีนจี / ไล่ปุ๋ย/พ่นยาฆ่าแมลง

- ดูแลสวนลีนจี/กาแฟ

มีนาคม – เมษายน

- เก็บผลผลิตลีนจี

- เก็บผลผลิตลีนจี/ผลผลิตข้าวโพด/เผ่าไร่

พฤษภาคม

- ขุดลอกลำเหมืองที่ส่งน้ำเข้านา

- เตรียมพื้นที่ทำการเกษตรในฤดูฝนต่อไป

รูปแบบการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

ตำบลศรีถ้อยมีลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบติดกับเชิงเขา และเป็นป่าเบญจพรรณ ซึ่งเป็นต้นน้ำของลำห้วย 13 สาย และไหลรวมกันเป็นลำห้วยแม่ใจที่หล่อเลี้ยงพื้นที่ทำการเกษตร ฉะนั้น วิถีชีวิตของชุมชนจึงมีผูกพันอยู่กับป่า ตั้งแต่เริ่มตั้งถิ่นฐานมีการต่อสู้กับความเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อม และสังคมจนถึงปัจจุบัน เพื่อให้เห็นรูปแบบการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ผู้ศึกษาจึงได้นำเสนอตามกรอบของช่วงเวลา และปรากฏการณ์ที่เป็นประวัติศาสตร์ของชุมชนใน 2 ช่วงดังนี้

ก. ช่วงก่อนการใช้นโยบายการพัฒนาของรัฐบาล

ประวัติความเป็นมาของชุมชน มีผู้บุกเบิก ซึ่งอพยพมาจากจังหวัดลำปาง เพื่อแสวงหาที่ทำกินใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เพื่อใช้เป็นที่ทำกิน โดยมาเริ่มตั้งถิ่นฐานและจับจองที่ดินทำกินบริเวณลำห้วยแม่ใจ โดยเริ่มบุกเบิกที่ดินเพื่อสร้างบ้านแปงเมือง และบุกเบิกที่ดินเพื่อทำนา ทำไร่ ไร่ในการบริโภคเฉพาะครัวเรือน และนำไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของที่จำเป็นกับชุมชนอื่นๆ ดังนั้นข้าวจะเป็นพืชหลักที่ชาวบ้านปลูกสวนพืชอื่นๆ ที่ปลูกก็มี หัวหอม ยาสูบ ข้าวสาลี เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้บริโภคตามหัวไร่ปลายนา บริเวณลานบ้านเพื่อเก็บไว้บริโภคและใช้แรงงานคน และสัตว์ คือ วัว ควาย และมีการใช้เทคโนโลยีพื้นบ้าน เช่น ใช้เกวียนลากสัตว์

และครกกระเดื่องในการตำข้าว การผลิตจะพึ่งพาธรรมชาติโดยตรง จัดระบบการใช้น้ำแบบระบบเหมืองฝายกันลำห้วยหลายแห่งและส่งน้ำไปตามที่ไร่ด้วยการขุดลำเหมือง ช่วงการตั้งถิ่นฐานทรัพยากรธรรมชาติป่า น้ำ ดิน ยังมีความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านได้พึ่งพาอาศัยรอบ ๆ บริเวณหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งอาหาร แหล่งสมุนไพร รวมทั้งการตัดไม้เพื่อนำมาสร้างที่อยู่อาศัยและใช้ทำฟืน การใช้ทรัพยากรเป็นไปด้วยความเหมาะสมกับจำนวนสมาชิกในหมู่บ้าน โดยเฉพาะการใช้ทรัพยากรที่ดินทำกิน เป็นไปในลักษณะที่ครอบครัวไหนมีแรงงานมากก็จะสามารถบุกเบิกที่ดินเพื่อใช้ประโยชน์ในการเกษตรกรรม และมีผลต่อการผลิตอาหารของในครอบครัวด้วย ซึ่งในช่วงนี้ชุมชนยังไม่มีกฎระเบียบที่เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร เนื่องจากยังไม่มีปัญหาเกิดขึ้นชัดเจนและทรัพยากรยังมีปริมาณเพียงพอที่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ และถือว่าเป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถครอบครองได้ตามกำลังของแต่ละครอบครัว

ชาวเขาเผ่าเย้าสองหมู่บ้านคือ บ้านปางปูเลาะ และบ้านผาแดง ที่อยู่พรมแดนตั้งรกราก ในบริเวณป่าดอยหลวง และเป็นบริเวณที่เป็นต้นน้ำห้วยแม่ใจ โดยชาวเขาได้พึ่งพาอาศัยน้ำจากลำห้วยแม่ใจ เพื่อให้สอยในครัวเรือน และการทำการเกษตร บุกเบิกที่ทำกินโดยการเผาถางโค่นป่าบริเวณใกล้เคียงแหล่งน้ำเพื่อทำการเกษตรแบบไร่เลื่อนลอย พืชที่ปลูกจะมีข้าวไร่ ปลูกผักไว้บริโภค และปลูกฝิ่นไว้ขาย โดยใช้แรงงานคนในแต่ละครอบครัว ซึ่งในช่วงการบุกเบิกที่ทำกินป่าในตำบลศรีถ้อยยังมีความอุดมสมบูรณ์ ชาวเขาได้อาศัยน้ำเป็นแหล่งปัจจัยสี่ นอกจากนั้นน้ำในลำห้วยไหลตลอดปี

โดยสรุปรูปแบบการใช้ทรัพยากร และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนศรีถ้อย ในช่วงการเริ่มตั้งถิ่นฐานนี้ยังมีการพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติอย่างเต็มที่ เนื่องจากชุมชนศรีถ้อยทั้งคนเมือง และชาวเขาต่างตั้งถิ่นฐานเริ่มแรกในเขตป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์โดยในการดำรงชีพด้านการผลิตจะใช้แรงงานคนและแรงงานสัตว์ ควบคู่ไปกับการใช้เทคโนโลยีพื้นบ้าน ที่เกิดขึ้นจากความรู้ของชาวบ้าน และชาวบ้านมีระบบความเชื่อในเรื่องผีหรือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติที่ชาวบ้านเกรงกลัว และให้ความเคารพ จึงส่งผลให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอยู่ในปริมาณที่เหมาะสมพอดี การติดต่อกับชุมชนภายนอกจะมีน้อยมาก จะมีเพียงติดต่อแลกเปลี่ยนอาหารที่ชุมชนไม่สามารถผลิตเองได้ เช่นเกลือ เป็นต้น ในส่วนความสัมพันธ์ภายในหมู่บ้านจะมีความใกล้ชิด และมีความแน่นแฟ้น นอกจากนั้นในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติยังไม่มีการเบียดเบียนกฎเกณฑ์ที่ชัดเจน เพียงแต่หาก

มีข้อขัดแย้งเกิดขึ้น ในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรที่เป็นของส่วนรวม ผู้นำหมู่บ้าน และผู้อาวุโส ที่คนในชุมชนให้ความนับถือจะมีบทบาทในการไกล่เกลี่ยยุติปัญหา

ข. ช่วงในการดำเนินนโยบายการพัฒนาของรัฐ

การประกาศแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ (ช่วงตั้งแต่ พ.ศ. 2515) ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม ในช่วงนี้ชุมชนศรีถ้อยเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะในด้านสภาพแวดล้อม เนื่องจากเมื่อมีการตั้งอำเภอแม่ใจ และตำบลศรีถ้อย เป็นส่วนหนึ่งของอำเภอแม่ใจ บางหมู่บ้านในตำบลศรีถ้อยมีสภาพสังคมในลักษณะกึ่งชนบทกึ่งเมือง เนื่องจากอยู่ใกล้กับตัวอำเภอแม่ใจ จึงเริ่มรับความเจริญจากภายนอกได้ง่าย ส่วนบางหมู่บ้านที่ติดกับบริเวณเชิงเขา บริเวณป่าและหมู่บ้านชาวเขายังคงมีความเป็นชนบทอยู่สูงอยู่ห่างไกลความเจริญ การคมนาคมค่อนข้างลำบาก แต่อย่างไรก็ตามสภาพความเป็นอยู่วิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยรวมยังมีการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก ควบคู่กับการปลูกพืชไร่ อาทิ ข้าวสาลี ข้าวโพด กระเทียม หัวหอม โดยยังคงใช้แรงงานคน และแรงงานสัตว์ คือวัว ควาย เป็นหลัก จะเห็นว่ายังพึ่งพาธรรมชาติในระบบการผลิต แต่การจัดระบบการใช้น้ำแบบเหมืองฝายได้เปลี่ยนแปลงจากฝายไม้ที่มาจากความคิดของชาวบ้านเป็นฝายคอนกรีตบ้างในช่วงนี้

การใช้ทรัพยากรที่ดิน ชาวบ้านได้ขยายพื้นที่ทำกิน โดยการเข้าไปจับจองพื้นที่ป่า ซึ่งในช่วงนี้ป่าในเขตคอยหลวงต้นน้ำแม่ใจ ได้รับการประกาศให้เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติแล้ว แต่ชาวบ้านยังเข้าไปบุกเบิกเป็นที่ทำกิน ซึ่งการนำลันจี่มาปลูกได้เริ่มขึ้นในช่วงนี้ จากการศึกษาข้อมูลพบว่า ชาวบ้านคนเมือง และชาวเขาต่างได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติกันอย่างเต็มที่ และต่อเนื่องมาจากช่วงการตั้งถิ่นฐาน จึงเริ่มส่งผลให้สภาพป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นป่าเบญจพรรณ ที่มีต้นไม้เนื้อแข็งที่มีค่า มีปริมาณลดลงจำนวนมาก เนื่องจากชาวบ้านได้เข้าไปตัดไม้ ซึ่งมีทั้งชาวบ้านในชุมชน ละเป็นบุคคลภายนอกชุมชนได้เข้ามาตัดไม้เพื่อสร้างบ้าน ทำฟืน และเลื่อยไม้เพื่อทำการค้า ปัจจัยที่ได้จากป่าเริ่มหายากขึ้น

การที่ป่าถูกทำลายมากขึ้นทำให้เกิดผลกระทบต่อชาวบ้าน และสิ่งแวดล้อมหลายประการ เช่น ลำห้วยแม่ใจที่เคยไหลตลอดปีเริ่มแห้งในฤดูแล้ว ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล และเกิดน้ำท่วม น้ำป่าไหลหลากทำความเสียหายต่อเรือกสวนไร่นา ในช่วงราวปี พ.ศ. 2526 แต่กระนั้นชุมชนเป็นลักษณะของการลักลอบเข้าไปตัดไม้ จึงทำให้เห็นว่าได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากขึ้นในชุมชน เพราะเริ่มมีการติดต่อกับภายนอกมากขึ้น การค้าเริ่มมีบทบาทที่กระตุ้นให้ชุมชนมีรูปแบบการใช้

ทรัพยากรธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไป โดยการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้น นโยบายการพัฒนาของรัฐบาลมีอิทธิพลอย่างมาก ผู้ศึกษาได้พิจารณาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ จึงสรุปได้ว่านโยบายที่เป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ทรัพยากรของชุมชนศรีถ้อย คือ นโยบายหลัก 3 ประการดังนี้

1. นโยบายการเปิดสัมปทานป่าไม้ให้แก่บริษัทเอกชน

ตามนโยบายที่รัฐบาลได้เปิดให้มีการทำสัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศใน ปี พ.ศ. 2516 ซึ่งป่าต้นน้ำในเขตตำบลศรีถ้อยก็เป็นพื้นที่หนึ่งในเขตสัมปทาน โดยรัฐบาลในช่วงนั้น มีนายณรงค์ วงศ์วรรณ เป็นรัฐมนตรีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ทำสัญญาสัมปทานป่ากับบริษัทเชียงราย ทำไม้ ตามสัมปทานบัตรเลขที่ 170/2516 ลงวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2516 โครงการไม้กระยาเสย แม่ปืม-แม่พุง (ขร.12) ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ป่าต้นน้ำแม่ใจที่ไหลลงสู่กว๊านพะเยา โดยสัญญามีระยะเวลาในการตัดฟัน 30 ปี จนถึงวันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2546 เนื้อที่ป่าไม้ที่ได้รับสัมปทานทั้งหมด 390 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตตอนตัดฟันเป็น 10 แปลง ป่าในเขตคอยหลวงครอบคลุมตำบลศรีถ้อยจะเป็นป่าไม้ในเขตตอนตัดฟันเป็นแปลงสุดท้าย

โดยในช่วงการทำสัมปทานในเขตตอนตัดฟันแปลงอื่น บริษัทเชียงรายทำไม้ได้เข้าไปตัดรา และคัดเลือกไม้บริเวณต้นน้ำ ประมาณ 30-40 ต้น ไว้ก่อนแล้ว ช่วงการเปิดสัมปทานนี้เองที่ส่งผลกระทบต่อ การดำรงชีพของชุมชนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เพราะป่าที่ถูกสัมปทานจะไม่อนุญาตให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ ภาพการที่ชาวบ้านเข้าไปหาของป่า อาหารในป่าได้เริ่มลดลง จึงก่อให้เกิดสถานการณ์ความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากร มีชาวบ้านและคนนอกชุมชนเข้าไปลักลอบหาของป่า และตัดไม้ เลื่อยไม้ เกิดความขัดแย้งมากขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่ามาจากนโยบายของรัฐที่เริ่มเข้ามาแทรกแซง ในสิทธิของชุมชนเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ส่งผลให้การดำรงชีวิตเปลี่ยนแปลง

2. การดำเนินตามแผนเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

เมื่อรัฐบาลมีนโยบายประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ส่งผลให้วิถีชีวิตของคนในชนบทเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงดังเช่น การกระจายความเจริญไปสู่ชนบท ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตของคนชนบท จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ ของคนชนบทอย่างใหญ่หลวง โดยเฉพาะในช่วงแผนพัฒนาฉบับที่ 3 ที่มีเป้าหมายในการส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนในชนบทให้ดีขึ้น โดยการเร่งรัดจัดบริการทางสังคม โดยเฉพาะการพัฒนา

โครงสร้างพื้นฐานให้กระจายไปสู่ประชาชนที่อยู่ในชนบท ที่ส่วนมากจะมีฐานะยากจน ซึ่งดูจากรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนเป็นหลักบริการต่าง ๆ เหล่านี้ อาทิเช่น ถนน ไฟฟ้า ระบบชลประทานของรัฐ เป็นต้น เมื่อสิ่งเหล่านี้เข้าสู่ชุมชนศรีถ้อย ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง ชาวบ้านที่อยู่ห่างไกลมีการติดต่อกับชุมชนภายนอกมากขึ้นการผลิตเพื่อการค้าเพิ่มมากขึ้น การผลิตแบบพึ่งตนเอง และพึ่งพาธรรมชาติเปลี่ยนไป มีการนำพืชพาณิชย์ พืชเศรษฐกิจมาปลูกเพื่อการค้า โดยพึ่งพาปัจจัยการผลิต และเทคโนโลยีที่ทันสมัย เช่น รถไถ ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง และก่อให้เกิดการขยายพื้นที่ทำการเกษตรบุกเบิกเข้าไปในเขตป่าสงวนแห่งชาติอาณาเขตดอยหลวง พืชที่ปลูกจะเป็นไม้ผล เช่น ลำไย ลิ้นจี่ ในส่วนชาวเขาได้มีการถักลอบปลูกฝิ่นเพิ่มขึ้น และบุกเบิกพื้นที่ป่า เนื่องจากต้องการมีรายได้ และนำไปซื้อสินค้าในเขตเมืองเพื่ออำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน ซึ่งลักษณะเช่นนี้ชาวบ้านเริ่มมีการพึ่งพาปัจจัยภายนอก เช่น การกู้ยืมเงินจากนายทุน หรือจากแหล่งเงินทุนของรัฐ คือ ธ.ก.ส. (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร) เพื่อนำมาซื้อปัจจัยการผลิตให้มากขึ้น เป็นการเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อยังชีพพึ่งพาตนเอง กลายเป็นผลิตเพื่อการค้า พึ่งพาสังคมภายนอก

การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดในชุมชนศรีถ้อย และทำให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านเด่นชัดคือ นโยบายที่เนื่องมาจากโครงการผันเงินสมัยที่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมทย์ เป็นนายกรัฐมนตรีที่สนับสนุนการสร้างเหมืองฝายคอนกรีต ทดแทนฝายไม้ที่ชาวบ้านสร้างขึ้นเองด้วยเหตุผลว่าฝายไม้มีความแข็งแรงและทนทานน้อยกว่า จึงทำให้ต้องมีการซ่อมแซมทุกปี เมื่อฝายได้เปลี่ยนแปลงเป็นฝายคอนกรีต การซ่อมแซมฝายจึงไม่จำเป็นที่จะทำทุกปีทำให้โครงสร้างการบริหารจัดการน้ำ อาทิ ตำแหน่งแก่งเหมือง แก่งฝาย มีบทบาทหน้าที่ลดลง การมีส่วนร่วมในการดูแลเหมืองฝาย ของสมาชิกเหมืองฝาย และชาวบ้านมีน้อยลง มีเพียงสิ่งเดียวที่ยังคงอยู่คือคุณค่าทางวัฒนธรรมของระบบเหมืองฝายที่ชาวบ้านยังคงเชื่อถือและปฏิบัติเรื่อยมาคือ พิธีกรรมการเลี้ยงผีฝาย ซึ่งทำกันทุกปีเป็นการแสดงออกถึงความขอบคุณผีที่ดูแลฝาย ดูแลน้ำ

3. การขยายตัวของเทคโนโลยีสมัยใหม่

ช่วงของการขยายบริการทางด้านโครงสร้างพื้นฐานตามนโยบายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจสภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิตระบบความเชื่อ รวมทั้งรูปแบบการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนมีลักษณะที่เป็นเมืองมากขึ้นรวมทั้งชุมชนชาวเขา ซึ่งความเป็นเมืองที่มองเห็นคือ การรับเอาความเจริญทางด้านวัตถุ ความสะดวก

สบายจากภายนอก ซึ่งไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้เพราะความสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนค่อย ๆ เปลี่ยนสภาพไปที่ละนิด แต่ในกระแสการเปลี่ยนแปลงระบบคุณค่าที่แฝงอยู่ในวิถีชีวิต ตั้งแต่ดั้งเดิมของชุมชนที่เป็นวัฒนธรรมก็ยังคงปฏิบัติอยู่ เช่น การเลี้ยงผีขุนน้ำ ประเพณีไหว้ผีปู่ย่า ผีบรรพบุรุษ

เทคโนโลยีที่ทันสมัย ก้าวหน้าได้เข้ามามีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวันของชุมชนมากขึ้น โดยเฉพาะเทคโนโลยีทางการเกษตรและปัจจัยทางการผลิต มีความก้าวหน้าคือ รถไถ รถอีแต๋น และการใช้สารเคมีเข้ามาแทนที่เทคโนโลยีพื้นบ้าน เช่น ใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลงแทนปุ๋ยคอก การประกอบอาชีพของชุมชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงบ้าง แต่ไม่มากนัก ชาวบ้านยังคงมีอาชีพหลักคือ การทำนาทำไร่ ในหมู่บ้านที่อยู่ติดเมืองก็จะมีบางส่วนที่ประกอบอาชีพรับจ้าง ค้าขาย รับราชการ เป็นต้น การที่เทคโนโลยีสมัยเข้ามามีอิทธิพลสูงสุด จะเริ่มจากในช่วงปี พ.ศ. 2528 - พ.ศ. 2535 รัฐบาลได้ดำเนินโครงการพัฒนาที่สูง ไทย-นอร์เวย์ โดยเข้ามาทำโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในเขตหมู่บ้านชาวเขา โดยมีกรมประชา-สงเคราะห์เข้าไปมีบทบาท จนกระทั่งปี พ.ศ. 2536 ผืนจึงหมดไปจากชุมชน สิ่งเข้ามาแทนที่คือ การปลูกพืชเศรษฐกิจ และช่วงนี้ชาวบ้าน โดยเฉพาะชาวเขาได้เริ่มเรียนรู้การใช้ปุ๋ยและสารเคมีเพิ่มมากขึ้น ป่าที่ถือเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชุมชนได้มีความอุดมสมบูรณ์ลดลงน้ำเริ่มมีปริมาณน้อยในฤดูแล้ง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ ถือเป็นผลต่อเนื่องจากช่วงการกระจายโครงสร้างพื้นฐานออกสู่ชนบท ที่ส่งผลต่อสภาพทางสังคม เศรษฐกิจของชุมชน และกระแสของเศรษฐกิจเริ่มมีอิทธิพลมากขึ้น ซึ่งการขยายตัวของเทคโนโลยีสมัยใหม่ ก็เป็นการขยายตัวตามกระแสของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม โดยกระแสเศรษฐกิจที่เข้ามามีอิทธิพลมากมีดังนี้

- การสนับสนุนการปลูกพืชเศรษฐกิจของรัฐบาลร่วมกับเอกชน

ในอดีตชาวบ้านมีระบบการผลิตแบบยังชีพ ปลูกข้าวเพื่อบริโภค แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงในภาพรวมของประเทศไทย โดยเฉพาะนโยบายด้านเศรษฐกิจ ตำบลศรีด้อยก็ได้รับอิทธิพลนี้เช่นกัน ระบบการผลิตจึงเปลี่ยนมาเป็นการค้า การสร้างรายได้ที่เป็นตัวเงินมากขึ้น แต่ทั้งนี้ประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนยังประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักจะมีความเปลี่ยนแปลงคือ การผลิตข้าวเริ่มลดลง และมีการปลูกพืชหลายชนิด ซึ่งเรียกว่าพืชพาณิชย์ เช่น ถั่วแขก ถั่วแระ ขิง ฯลฯ ซึ่งถือเป็นพืชพันธุ์ใหม่ที่ได้รับการส่งเสริมการปลูกจากบริษัทเอกชน ซึ่งบริษัทเอกชนเหล่านี้จะส่งตัวแทน

เข้าไปจัดการในระบบการผลิตทั้งหมดจนถึงระบบการตลาดอย่างครบวงจร โดยตัวแทนของบริษัทก็จะ
จะเป็นชาวบ้านในชุมชนนั่นเอง

ระบบการผลิตแบบนี้ ได้สร้างผลผลิตและรายได้ที่ดี เนื่องจากในช่วงแรก ๆ ของการผลิต
ดิน ยังมีคุณภาพดี ต่อมาเกษตรกรเกือบทุกรั้วเรือนได้ลดพื้นที่การทำนา และขยายพื้นที่ปลูกพืช
เหล่านี้ ช่วงนี้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทสูง เช่น รถไถ เครื่องสูบน้ำ เครื่องพ่นยา และมีการ
ใช้สารเคมีป้องกันแมลง และศัตรูพืชในปริมาณสูง ส่งผลให้ดินเริ่มเสื่อมคุณภาพจึงต้องมีการเร่งใช้
ปุ๋ย และฮอร์โมนในการบำรุงดิน ซึ่งล้วนแต่เป็นสารเคมี สิ่งเหล่านี้ทำให้ต้นทุนในการผลิตสูงขึ้น ต่อ
มาเกิดผลกระทบจากการใช้สารเคมี และดินเสื่อมคุณภาพผลผลิตเริ่มลดลงรายได้ก็ลดน้อยลงตามทำ
ให้ชาวบ้านในหลายครอบครัวเลิกปลูก ต่อมารัฐบาลได้มีนโยบายส่งเสริมอุตสาหกรรมภายใน
ประเทศเพื่อทดแทนการนำเข้าโดยเน้นการขยายการส่งออกสินค้าเกษตรกรรม ส่งเสริมให้ชาวบ้าน
ปลูกพืชพาณิชย์ ปัญหาที่พบก็เป็นปัญหาเดิม ๆ คือ มีการใช้ปุ๋ย สารเคมีอย่างมาก และผลกระทบที่
เกิดกับชุมชนมากที่สุดจากการสนับสนุนการปลูกพืชเศรษฐกิจของรัฐบาล คือ สภาพแวดล้อมและ
ทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนเคยมีอย่างอุดมสมบูรณ์ ได้เสื่อมโทรมลง มีการใช้ทรัพยากรอย่าง
สิ้นเปลืองและไร้ขอบเขต นอกจากนั้นวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนก็เปลี่ยนแปลง ชาวบ้านไม่ได้อยู่
อย่างพอเพียงแต่เริ่มมีหนี้สินมากขึ้น เนื่องจากเน้นการผลิต ในลักษณะที่ต้นทุนการผลิตสูง

- การเปลี่ยนรูปแบบของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเริ่มชัดเจนมากขึ้น โดยในตำบล
ศรีถ้อยพบว่าการเปลี่ยนแปลงการใช้ทรัพยากรที่ดินมีความชัดเจนมาก คือจากการทำนา ทำไร่ กลาย
มาเป็นการทำสวนไม้ยืนต้น คือการปลูกลิ้นจี่ เนื่องจากมีผลผลิตดี ราคาดี มีการขยายพื้นที่เพาะปลูก
มากขึ้นทุกปี ทั้งในเขตที่ราบและที่สูง และสิ่งที่เกิดขึ้นตามมาคือ ลิ้นจี่ต้องการการบำรุงรักษา โดย
การใช้สารเคมีป้องกันแมลง การใช้ฮอร์โมนเร่งดอกและผล ปริมาณการใช้น้ำเพิ่มมากขึ้น และจาก
การเปลี่ยนแปลงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ในลักษณะเช่นนี้ ทำให้เกิดปริมาณการใช้ประโยชน์จาก
ธรรมชาติมีปริมาณเพิ่มขึ้นทรัพยากรที่เคยมีอยู่อย่างสมบูรณ์ก็เกิดความเสื่อมโทรม มีสารเคมี
ปนเปื้อนในดิน น้ำ และชาวบ้านยังไม่มีมาตรการระมัดระวัง ซึ่งอาจทำให้เกิดปัญหาการแย่งชิงทรัพยากร
ได้เพราะการเร่งขยายพื้นที่เพาะปลูกลิ้นจี่เพื่อเพิ่มผลผลิตและรายได้

พัฒนาการของการจัดการทรัพยากรป่าไม้

การสรุปพัฒนาการของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนเพื่อให้เห็นภาพของพัฒนาการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในตำบลศรีถ้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดกลุ่มอนุรักษ์ป่า และกิจกรรมการบวชป่าขึ้นในชุมชน โดยรายละเอียดจะแบ่งตามปรากฏการณ์ที่ถือเป็นประวัติศาสตร์ของการจัดการป่า ไม้ของชาวบ้านดังต่อไปนี้

1. การจัดการโดยวิถีชาวบ้านดั้งเดิม

เนื่องมาจากการเริ่มตั้งถิ่นฐาน ซึ่งในช่วงนั้นทรัพยากรธรรมชาติยังมีความอุดมสมบูรณ์สูงสุด จำนวนประชากรยังคงมีปริมาณไม่มากนัก การจัดการทรัพยากรเป็นไปในลักษณะการพึ่งพาอาศัยชาวบ้านจะมองว่าป่าไม้เป็นแหล่งของปัจจัยสี่ สิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตได้จากป่า การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอยู่บนพื้นฐานที่ว่าขณะนั้นทุกสิ่งทุกอย่างมีความอุดมสมบูรณ์ จึงใช้ประโยชน์กันอย่างเต็มที่ ไม่ได้คำนึงถึงแนวทางการอนุรักษ์ และระบบการผลิตของชุมชนยังเป็นแบบผลิตเพื่อยังชีพ เทคโนโลยีปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ยังเข้าไม่ถึงชาวบ้าน และถึงแม้ชาวบ้านจะมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติเพียงอย่างเดียว ปริมาณและสภาพความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรยังคงมีอยู่เพราะชาวบ้านมีแนวคิด คือ ป่าเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญ ใครต้องการอะไรสามารถเข้าไปหาในป่าได้ แต่ไม่ได้มองในเชิงเศรษฐกิจ โดยในช่วงแรกการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างยังคงยึดตามรูปแบบการดำเนินชีวิตในช่วงนั้น คือ แนวคิดว่ามีคุณประโยชน์ชาวบ้านจะให้ความเคารพ และเชื่อว่าป่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครอง การทำลายจึงไม่มีจะมีก็เพียงนำผลผลิตจากป่ามาใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมและมีความพอดี และช่วงนี้ชุมชนยังมีความคิดว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งที่มนุษย์นำมาใช้ประโยชน์ คือคำนึงถึงการใช้ประโยชน์เพียงอย่างเดียว และยังไม่มีการเปรียบเทียบเกณฑ์ในการใช้ทรัพยากรที่เป็นรูปธรรม

2. การจัดการโดยภาคเอกชน

การพัฒนาการรูปแบบการจัดการป่าไม้ที่เนื่องมาจากเมื่อมีการเปิดสัมปทานป่าไม้ ซึ่งนโยบายทางด้านป่าไม้ในช่วงนี้ได้กำหนดขึ้นจากการมองประโยชน์ของป่าไม้ในเชิงเศรษฐกิจของรัฐบาล ซึ่งช่วงนี้ชาวบ้านได้ถูกจำกัดสิทธิในการเข้าไปใช้ประโยชน์ในป่า โดยเฉพาะพื้นที่ป่าที่อยู่ในเขตสัมปทาน ซึ่งบริษัทเซียงรายทำไม้เจ้าของสัมปทาน ได้เข้ามาตัดรป่าไม้เพื่อเตรียมตัดในปี พ.ศ.

ช่วงนี้ได้เกิดเหตุการณ์ที่ชาวบ้าน และคนภายนอกชุมชน เริ่มลักลอบเข้าป่าเพื่อใช้ประโยชน์จากป่า และมีการเข้าไปตัดไม้เถื่อนไม้เพื่อการค้าของพ่อค่านายทุนภายนอกที่จ้างชาวบ้านในพื้นที่เข้าไปทำการเลื่อยไม้ และการทำไร่เลื่อนลอยของชาวเขา ทำให้ป่าไม่มีพื้นที่ลดลง และเริ่มเกิดความแห้งแล้ง น้ำในลำห้วยแม่ใจแห้งขอดในฤดูแล้ง ชาวบ้านประสบความเดือดร้อน และเริ่มมีความตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น โดยมองถึงสิทธิในการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ที่มีภาคเอกชนเข้ามาจัดการป่าไม้ ซึ่งเป็นไปในเชิงเศรษฐกิจตามนโยบายของรัฐ ชุมชนไม่สามารถที่เข้าไปใช้สิทธิได้เหมือนกับในช่วงแรกที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ และพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างเต็มที่ ประกอบกับเกิดความแห้งแล้ง ผลผลิตทางการเกษตรลดลง ชาวบ้านประสบความเดือดร้อน และเป็นในช่วงที่บริษัทสัมปทานได้เข้ามาตัดไม้เพื่อเตรียมตัดไม้ จึงได้มีการคัดค้านจากชุมชน นำโดยพระครูมานัสสีพิทักษ์ที่สังเกตเห็นว่าป่าไม้ส่วนนี้มีความสำคัญต่อชุมชนเป็นอย่างมาก ทั้งเป็นแหล่งอาหารแหล่งน้ำที่หล่อเลี้ยงชุมชน หากเอกชนทำการตัดไม้ชุมชนก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้

จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ในจังหวัดนครศรีธรรมราช ในปี พ.ศ. 2531 และน้ำได้พัดพาเอาท่อนซุงตัดไว้บนภูเขาตกลงทับบ้านเรือนชาวบ้านเสียหาย และเกิดกระแสการเรียกร้องให้รัฐบาลจัดการกับปัญหาป่าไม้ ในที่สุดรัฐบาลได้ประกาศยกเลิกการสัมปทาน ทั่วประเทศในปี พ.ศ. 2532

3. การจัดการโดยรัฐบาล

เมื่อเกิดเหตุการณ์น้ำท่วมรุนแรง ในช่วง ปี พ.ศ. 2531 ทำให้รัฐบาลตระหนักถึงปัญหาป่าไม้ ถูกทำลาย จากความต้องการไม้เพื่อเป็นวัตถุดิบทางเศรษฐกิจ โดยการให้สัมปทานตัดไม้แก่บริษัทเอกชน และพื้นที่ป่าไม้จำนวนลดลงเรื่อย ๆ เหล่านี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่เร่งให้รัฐต้องหาทางแก้ไขปัญหাপ่าไม้แบบเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน โดยการดำเนินนโยบายการปิดป่า และยกเลิกการสัมปทานทำไม้ทั่วประเทศ และเริ่มใช้มาตรการอนุรักษ์ป่าอย่างเข้มงวด กำหนดให้มีพื้นที่อนุรักษ์ที่ประกอบด้วยเขตพื้นที่ลุ่มน้ำ ชั้น 1 เอ 1 บี เขตอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ตบพื้นที่ที่ยังมีไม้สมบูรณ์ หรือเขตป่าต้นน้ำ (เจมส์ค็อก บันทอง, 2535) จากนั้นนโยบายดังกล่าวกรมป่าไม้ได้ประกาศเขตอุทยานแห่งชาติคอยหลวง ครอบคลุมพื้นที่ป่าในเขตจังหวัดลำปาง จังหวัดพะเยา และจังหวัดเชียงราย ซึ่งรวมพื้นที่ป่าในเขต ตำบลศรีถ้อยทั้งหมด จากการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติมีผลต่อชุมชนชาวเขาใน 2 หมู่บ้านของตำบลศรีถ้อยทั้งหมด ต้องเผชิญกับแรงกดดันจากนโยบายอพยพคนออกจากพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของกรมป่าไม้ ความขัดแย้งของชาวพื้นเมือง และชาวเขาเริ่มมี

ความเด่นชัดมากขึ้น เพราะคนพื้นเมืองมีความคิดเชื่อว่าชาวเขาเป็นผู้ทำลายป่า แต่ไม่มีเหตุการณ์รุนแรงเนื่องจากนโยบายที่เป็นแรงกดดันดังกล่าวทำให้ชาวเขาหันมาสนใจการอนุรักษ์ป่ามากขึ้น

แต่อย่างไรก็ตามยังมีการลักลอบตัดไม้อยู่ทั่วไป สภาพป่ามีความแห้งแล้ง น้ำในลำห้วยไหลน้อยลง ชาวบ้านได้รับผลกระทบจากปัญหาดังกล่าว สถานการณ์ของปัญหาเริ่มมีความรุนแรงขึ้น และมีการรวมตัววิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้น หาแนวทางการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ ด้วยชุมชนเองเพราะขีดความสามารถในการดูแลรักษาป่าของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ไม่เพียงพอที่จะแก้ไขการลักลอบตัดไม้ได้ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2536 ชุมชนได้เกิดองค์กรในการรักษาป่าขึ้นอย่างเป็นทางการโดยชุมชนเอง คือกลุ่มฮักป่าศรีถ้อย

4. การจัดการโดยองค์กรชุมชน (เป็นช่วงการปรับตัวในการจัดการธรรมชาติของภาคประชาชน)

ปัญหาภัยแล้งที่เกิดขึ้นในตำบลศรีถ้อย ทำให้ชาวบ้านมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหานี้ และวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหาพบว่าเกิดจากการตัดไม้ทำลายป่า ทั้งจากชาวพื้นราบและชาวเขา และสืบเนื่องจากนโยบายการอพยพชาวเขาออกจากพื้นที่ป่าต้นน้ำของกรมป่าไม้แต่ไม่มีพื้นที่รองรับที่เหมาะสม และชาวเขาไม่ต้องการอพยพออก จึงเกิดความร่วมมือกับชาวพื้นราบ รวมกันเป็นกลุ่มฮักป่าศรีถ้อย ซึ่งดำเนินการในด้านการดูแล บำรุงรักษา และจัดการการใช้ประโยชน์จากป่าซึ่งกลุ่มฮักป่าศรีถ้อยเป็นกลุ่มอนุรักษ์ที่เกิดขึ้นสืบเนื่องจากชุมชนได้มีการรวมตัวกันคัดค้านการสัมปทานป่าไม้ และได้นำเอาพิธีกรรมการบวชป่ามาประยุกต์ใช้ แต่เนื่องจากป่าชุมชนศรีถ้อยอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติทำให้ชาวบ้านถูกจำกัดสิทธิ และอำนาจในการรักษาป่าตามกฎหมาย ซึ่งต่อมามีทางอุทยานแห่งชาติได้อนุญาตให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์เพราะเห็นว่ากลุ่มชาวบ้านสามารถที่จะดูแลรักษาป่าได้ ตามระเบียบกฎเกณฑ์ของกลุ่ม โดยทางอุทยานแห่งชาติได้ให้การสนับสนุนชาวบ้านเป็นอย่างดี และช่วงนี้ป่าไม้เริ่มมีการฟื้นฟูและมีความอุดมสมบูรณ์กลับคืนมาบ้างอาจจะไม่ทั้งหมดแต่ก็อยู่ในขั้นที่ประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่ง

ระบบความเชื่อและพิธีกรรม

การนับถือศาสนา

ชาวบ้านในตำบลศรีถ้อยที่เป็นคนเมืองทุกครอบครัวจะนับถือศาสนาพุทธส่วนชาวเขาเผ่าเย้าจะนับถือผี โดยมีความคิดพื้นฐานที่เหมือนกัน คือ การยอมรับในอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติ

ความเชื่อในเรื่องผี จากการศึกษา โดยการสัมภาษณ์พูดคุยกับสมาชิกของชุมชน หลายท่าน สามารถสรุปได้ว่า ชาวบ้านในชุมชนศรีถ้อยเป็นชุมชนหนึ่งที่มีความยึดมั่นในพุทธศาสนา อิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงทางสภาพสังคมจากชนบท มาสู่กึ่งชนบทกึ่งเมืองมีผลกระทบเพียงเล็กน้อย ในรูปแบบของการแสดงออก และการทุ่มเทให้กับการทะนุบำรุงพุทธศาสนา กลุ่มคนที่มีบทบาทอย่างสูงในกิจกรรมทางศาสนาของชุมชน คือกลุ่มผู้สูงอายุ เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีวิถีชีวิตเชื่อมต่อกับอดีต จนถึงปัจจุบันที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปในหลาย ๆ ด้าน

ตำบลศรีถ้อยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการประกอบกิจกรรมทางศาสนา แจกเช่นเดียวกับพุทธศาสนิกชนในชุมชนอื่น ๆ โดยในตำบลศรีถ้อยมีวัดทั้งหมดจำนวน 4 แห่ง คือ

1. วัดโพธาราม ตั้งอยู่ที่หมู่ 4 บ้านแม่ใจ หางบ้าน มีพระครูมานัสทิพพิทักษ์ เป็นเจ้าอาวาส
2. วัดศรีบุญชุม ตั้งอยู่ที่หมู่ 5 บ้านป่าสัก มีพระครูโสภณปัญญาภิรัต เป็นเจ้าอาวาส
3. วัดสายหิน ตั้งอยู่ที่หมู่ 6 บ้านทุ่งป่าคา มีพระสมภารธรรมเป็นเจ้าอาวาส
4. วัดศรีบุญเรือง เป็นวัดที่ประดิษฐานของ “พระเจ้าทองคำ” ตั้งอยู่ที่หมู่ 7 บ้านข้าวตาด

มีพระอธิการสิทธิชัย เป็นเจ้าอาวาส

พุทธศาสนาถือเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ และทางความคิดที่มีผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนเป็นอย่างมาก โดยมีวิธีการสืบทอด เรียนรู้ วิถีชีวิตจากรุ่นหนึ่ง ไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยมีพระสงฆ์ผู้อาวุโสทั้งในครอบครัวและในชุมชน ทำหน้าที่กล่อมเกลายทอดความคิด และแนวทางการปฏิบัติในกรอบของศาสนาสืบต่อกันเรื่อยมา ประโยชน์จากหลักคำสอน รูปแบบที่ดั่งงาม ได้ถูกนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิต จนส่งผลให้สังคมชุมชนมีความสงบสุข ชาวบ้านได้ให้ความสำคัญและมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนา รวมไปถึงการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ ตลอดถึงให้ความสำคัญในการศึกษา และปฏิบัติธรรมตามแบบวิถีชีวิตของชาวพุทธอย่างแท้จริง โดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับประเพณีทางพุทธศาสนา เช่น วันพระ วันเข้าพรรษา วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา เป็นต้น

ส่วนหมู่บ้านชาวเขาเผ่าเย้าจะนับถือผีแทนการนับถือศาสนา ซึ่งก็คือผีบรรพบุรุษของชาวเขา ในแต่ละตระกูลจะมีบรรพบุรุษเป็นของตนเอง โดยผีบรรพบุรุษจะเป็นศูนย์รวมยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวเย้า และเป็นที่พึ่งเพื่อให้เกิดความเป็นอยู่ที่ดี ป้องกันอันตรายเมื่อประสบกับความทุกข์ร้อนเจ็บป่วย ชาวเย้าจะกราบไหว้บูชาเพื่อให้บรรพบุรุษคุ้มครอง ช่วยให้พ้นภัย แต่ถึงแม้ในตำบลศรีถ้อยจะมีความหลากหลายทางความเชื่อ การดำเนินชีวิตระหว่างชาวพื้นเมือง และชาวเขาเผ่าเย้า สังคมก็

สามารถดำรงอยู่ได้ ในปัจจุบันเมื่อสภาพแวดล้อมทางด้านต่าง ๆ ของชุมชนเปลี่ยนแปลง เพื่อการอยู่รอดชุมชนทั้งสองต่างมีการปรับตัวมากขึ้น โดยเฉพาะการให้ความร่วมมือ ในกิจกรรมต่าง ๆ ทางสังคมร่วมกัน และความขัดแย้งทางด้านชาติพันธุ์ ก็ไม่ได้เป็นปัญหาต่อการสร้างความสัมพันธ์ทางด้านสังคม และการมีส่วนร่วมในด้านต่างๆ ในชุมชน

การประยุกต์พิธีบวชป่าของชุมชนศรีถ้อยนั้น ได้ประยุกต์พิธีการบวชพระในพุทธศาสนา มาเป็นการบวชต้นไม้เพราะชาวบ้านยังมีวิถีชีวิตที่ยึดมั่นในศาสนา และพระสงฆ์ที่เป็นแกนนำในการดำเนินการ ก็เป็นพระสงฆ์ที่มีการปฏิบัติที่ดี เป็นที่เชื่อถือและศรัทธาในกลุ่มชาวบ้าน ดังนั้นกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ ศาสนา ชาวตำบลศรีถ้อยจะให้ความร่วมมือ และเมื่อมีการทำพิธีกรรมจากพระสงฆ์ที่เชื่อมั่นและศรัทธาดังเช่นพิธีกรรมบวชป่า จึงเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงให้ชาวบ้านเกิดความผูกพันและให้ความเคารพกับต้นไม้ที่บวชแล้วเสมือนกับให้ความเคารพพระสงฆ์ที่มีการประพฤติปฏิบัติที่ดีเช่นกัน จึงสามารถสรุปได้ว่า ศาสนาพุทธเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้โดยประยุกต์ใช้พิธีกรรมการบวชป่า

ความเชื่อของชุมชน

ในอดีตที่เริ่มก่อตั้งหมู่บ้านจนถึงชุมชนในปัจจุบัน ชาวชุมชนศรีถ้อย รวมทั้งชาวเขาเผ่าเย้าที่มีการอพยพมาตั้งรกราก มีวิถีชีวิต วัฒนธรรมที่เป็นกรอบของระบบคิด และการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของการนับถือศาสนา และความเชื่อที่มีการสืบทอดมาจากผู้อาวุโส จากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง ซึมซับเข้าร่วมเป็นรูปแบบของการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน โดยความเชื่อที่มีการสืบทอดกันมาจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอำนาจที่อยู่เหนือมนุษย์ หรือสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ที่วิทยาศาสตร์เข้าไปไม่ถึง หรือนำวิทยาศาสตร์มาวิเคราะห์ได้ยาก (ศรีจักร วัลลิโกดม, 2543) ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ได้แสดงออกมาเป็นรูปแบบของพฤติกรรมที่มีความผูกพันกับธรรมชาติอย่างยากที่จะแยกออกจากกัน ถึงแม้ในปัจจุบันสภาพแวดล้อมได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต แต่การประพฤติปฏิบัติของชุมชนที่มีการแสวงหาทางออก และปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ก็จะมีความคิดความเชื่อดั้งเดิมเป็นแบบแผนอยู่ด้วย โดยเป็นความสัมพันธ์ที่ดึงมาระหว่างคนกับธรรมชาติ ที่ชาวบ้านในชุมชนศรีถ้อยยังยึดถือ ซึ่งตรงกับแนวความคิดของเสรี พงศ์พิศ (2536) ที่มองว่าการแสดงออกถึงการเกื้อกูลระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาตินั้น เรียกว่าองค์ความรู้ของชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน

เนื่องจากชุมชนศรีถ้อยมีวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ โดยสังเกตได้จากการเริ่มต้นสร้างบ้านแปงเมืองยังยึดถือความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ และลำห้วยแม่ใจที่อุดมสมบูรณ์เป็นที่ก่อตั้ง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านในอดีตมีการดำเนินชีวิตที่พึ่งพาใกล้ชิดกับป่าไม้ มีป่าไม้เป็นแหล่งของปัจจัยสี่ ตามคำพูดที่ว่า ป่าไม้เปรียบเสมือนห้างสรรพสินค้าของชนบท และเนื่องจากป่าไม้มีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ ฉะนั้น การดำรงอยู่ของชีวิตจึงต้องควบคู่ไปกับการดำรงอยู่ของป่าไม้ การที่จะปกป้องชีวิตจึงจำเป็นที่จะปกป้องป่าไม้ด้วย ชาวบ้านจะมีการปรับตัว และมีการเรียนรู้ เพื่อความอยู่รอด โดยต้องต่อสู้กับภัยธรรมชาติ และภัยจากสิ่งต่างๆ รอบตัว สิ่งหนึ่งที่เป็นที่ยึดเหนี่ยว และทำให้ชุมชนมีความสามัคคี เรียนรู้ และสั่งสมประสบการณ์มาอย่างต่อเนื่องที่จะต่อสู้คืนชน และปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ การเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติที่ทั้งสามารถพิสูจน์ได้ หรือไม่สามารถพิสูจน์ได้ คือความเชื่อของชาวบ้านที่มีรากฐานมาจากการนับถือศาสนา และการเรียนรู้ หรือการอบรมถ่ายทอดมาจากผู้คนในอดีต

ชุมชนศรีถ้อยเป็นชุมชนหนึ่งที่มีความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อำนาจเหนือธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ความเชื่อที่มีอยู่จำเป็นความสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ คำน้าลำธาร ชาวบ้านจะมีความเชื่อเรื่องผีป่า ผีน้ำ ซึ่งมีผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน โดยการแสดงออกถึงความเชื่อนั้น โดยการเลี้ยงผี เพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณ หรือการขอขมา ที่แสดงถึงความผูกพันที่มีต่อกัน ซึ่งมีความเชื่อว่าผีจะคอยปกป้องรักษา และคุ้มครองให้ผู้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และทำมาหากินให้ได้ผลที่สมบูรณ์ ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตชาวบ้านกับสิ่งเหนือธรรมชาติจะมีการติดต่อกัน ผ่านสื่อ หรือตัวกลาง โดยเทพจะเข้ามาอาศัยเป็นตัวกลาง ในการติดต่อกับมนุษย์ ดังนั้นเมื่อมีผู้ที่ต้องการจะติดต่อกับผีหรือเทพ ก็จะต้องมีผู้ัญเชิญมาเข้าทรงร่างของตัวกลาง โดยมีเครื่องเช่น ไหว้ด้วย ไข่ หมู เป็นต้น ซึ่งตัวกลางที่ผีหรือเทพเข้ามาอาศัยเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ที่นั่งหรือม้าขี่” การปฏิบัติตามกฎระเบียบที่มีการสืบทอดกันมาถ้าหากมีการทำผิดกฎหรือละเมิดกฎเรียกว่า ทำผิดผีก็จะได้รับโทษ ซึ่งเป็นไปในรูปแบบที่ทำให้สังคม ครอบครัว ของคนที่ทำผิดผี มีชีวิตไม่เป็นสุขจะมีเรื่องไม่ดีเกิดขึ้น ผู้คนจะล้มป่วย หรือพืชพันธุ์ธัญญาหารขาดแคลน สัตว์เลี้ยงตาย ฝนไม่ตกเกิดความแห้งแล้ง หรือน้ำท่วม ซึ่งจะต้องแก้ไข โดยการเลี้ยงผี ตามประเพณีที่สืบทอดกันมา

ความเชื่อในเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน

ผู้ศึกษาได้รับการบอกเล่าจากพระครูมานัสสนที่พิทักษ์ เจ้าอาวาสวัดโพธาราม และชาวบ้านในตำบลศรีถ้อย ได้ข้อมูลว่าชาวชุมชนศรีถ้อย มีความเชื่อในเรื่องผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์คล้ายคลึงกับชาวบ้านลำนานาทั่ว ๆ ไป แต่ในการศึกษาคครั้งนี้ผู้ศึกษาได้สรุปให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ซึ่งจะเริ่มจากความเชื่อเรื่องผีของชาวพื้นเมืองและชาวเข้ตามลำดับ ดังนี้

ผีโป๊กกะโล้ง เป็นผีที่ชาวบ้านมีความเชื่อว่ามีอยู่ในป่า และมักจะแสดงอิทธิฤทธิ์ ในช่วงเวลากลางคืน ซึ่งเป็นผีที่คอยปกป้องรักษาป่า จะแสดงอิทธิฤทธิ์ เช่น เวลาชาวบ้านเข้าป่าตัดไม้ และมีการลากไม้ที่ตัดแล้วมายังที่พัก พอเวลากลางคืนผีโป๊กกะโล้งจะทำตามทุกอย่างเช่น จะได้ยินเสียงคนตัดไม้ และมีการลากไม้ หรืออีกกรณีหนึ่งคือ เมื่อเข้าป่าแล้ว ทำสิ่งที่ชาวบ้านถือว่าเป็นสิ่งไม่ดี เช่น เอาหม้อแกงต้มน้ำในลำห้วย แทนที่จะใช้ขันหรือใบไม้ตัก ซึ่งถ้าทำผิดถือว่าเป็นการลบหลู่ผีผีโป๊กกะโล้งจะแสดงอิทธิฤทธิ์ด้วยการให้เกิดลมแรง และมีฝนตกหนักอย่างรุนแรง

ผีนางไม้ เป็นผีที่ชาวบ้านมีความเชื่อว่าเป็นผีที่สิงสถิตย์อยู่ในต้นไม้ใหญ่ เวลาชาวบ้านตัดต้นไม้ที่มีผีนางไม้สถิตย์อยู่ ตอนกลางคืนจะทำให้คนที่ตัดต้นไม้มีอาการไม่สบายเป็นไข้ไม่รู้สึกรู้สีกตัว และจะได้ยินเสียงเหมือนผู้หญิงร้องไห้เพราะไม่มีที่อยู่ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าผีนางไม้ตามมาเอาชีวิตคน ๆ นั้น

ผีเส้าฮ่อง เป็นผีในความเชื่อของชุมชนว่าสิงสถิตย์อยู่บริเวณที่เรียกว่าสองสบซึ่งเป็นแหล่งที่น้ำสองลำห้วย คือห้วยปากกล้วย และห้วยหก (สาขาหนึ่งของลำห้วยแม่ใจ) ที่ไหลมาพบกันแล้วเกิดลักษณะเป็นเกาะขึ้นตรงกลาง โดยชุมชนมีความเชื่อว่าบริเวณที่น้ำสองลำห้วยไหลมาพบกันมีผีผู้ทำหน้าที่ปกป้องรักษาห้วยแม่ใจสถิตย์อยู่ ชาวบ้านจึงมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเส้าฮ่องทุกปี เพื่อลดบันดาลให้ฝนตก และมีน้ำใช้ตลอดในการทำนา

ผีแม่นางธรณี เป็นความเชื่อของชาวบ้านในชุมชนว่าผีแม่นางธรณีเป็นผู้ดูแลรักษาทุกสิ่งทุกอย่าง ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีพิธีกรรมบนบานผีแม่นางธรณีในการทำการเกษตร เช่นในการทำนา เมื่อมีการเริ่มต้นฤดูกาลทำนา หรือเริ่มปลูกนาชาวบ้านจะทำพิธีไหว้แม่นางธรณีในที่นาของตนเอง เพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดี และในการทำสวนลื่นก็จะมีการบนบานแม่นางธรณีให้ช่วยดูแลพืชผลอย่าให้มีแมลงวัชพืชมาทำลายให้เสียหายหลังจากที่ชาวบ้านขายผลผลิตแล้วก็จะมีการทำพิธีเลี้ยงผี

แม่นางธรณีอีกครั้งหนึ่งเพื่อเป็นการขอบคุณด้วยเครื่องเช่นไห้ว เช่นไก่ วัว หัวหมู ซึ่งแล้วแต่การ
บนบานไว้ของชาวบ้าน

ผีเจ้าอ่างห้วยชมภู เป็นผีเจ้าที่ เนื่องจากความเชื่อที่ว่าทุกแห่งจะต้องมีผี ฉะนั้นใน
การสร้างอ่างเก็บน้ำห้วยชมภูเพื่อทำการเกษตร ทำนา ทำสวนลั่นจี่ ชาวบ้านจึงได้สร้างหอผีเจ้าที่
ตั้งไว้ในบริเวณอ่างด้วยความเชื่อที่ว่าเจ้าที่จะปกปักรักษาไม่ให้มีลมพายุ และลูกเห็บ มาทำให้
ผลผลิตทางการเกษตรได้รับความเสียหาย และทำให้อ่างเก็บน้ำมีน้ำอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านจะมีการ
บนบานผีเจ้าอ่างห้วยชมภูไว้ก่อนแล้ว หลังจากที่มีการนำผลผลิตไปขายแล้ว ก็จะมีการเลี้ยงผี
ตามที่ได้บนบานไว้

ผีฝาย เป็นผีที่ประจำอยู่ที่เหมืองฝาย ซึ่งชาวบ้านที่ได้ใช้ประโยชน์จากฝายนั้น ๆ จะได้ทำ
การบนบานให้ผีช่วยดูแลรักษาอย่าให้ฝายพังถ้าหากมีน้ำไหลมาเยอะ โดยในทุกปีจะมีการทำพิธีไหว้
ผีฝาย และมีประชาชนชาวบ้านเข้าร่วม แต่ในปัจจุบันผู้เข้าร่วมในพิธีกรรมจะลดลง เหลือเฉพาะ
หัวหน้าเหมืองฝาย และชาวบ้านที่เป็นสมาชิกเหมืองฝายอีกไม่กี่คน การไหว้ผีฝายจะกระทำก่อนฤดู
ทำนา โดยมีเครื่องเช่น เช่น ไก่ เหล้า ดอกไม้ ธูปเทียน เป็นต้น ซึ่งก่อนที่จะทำพิธีหนึ่งวันสมาชิก
เหมืองฝายจะมารวมกันขุดลอกฝายเพื่อนำเศษหิน โคลน ออกจากฝายเพื่อนำน้ำมีทางไหลสะดวกขึ้น

ผีดอกจุ่มปี เป็นผีที่ชาวบ้านเชื่อว่าคุ้มครองต้นดอกจุ่มปีขนาดใหญ่ตรงบริเวณต้นน้ำลำห้วย
แม่ใจ และเชื่อว่าผีดอกจุ่มปีจะช่วยดูแลให้น้ำไหลตลอดปีและจะสามารถทำการเกษตรให้มีผลผลิต
ที่ดีได้

ส่วนความเชื่อ ในเรื่องผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ที่พอสรุปได้จากการสังเกตในบ้านของ
ชาวบ้านจะมีเจ้าที่ประจำบ้าน เพื่อกราบไหว้ และขอให้คุ้มครองสมาชิกภายในบ้าน และผีอื่น ๆ
เช่น ผีกระสือ ผีกระหัง ผีกระซัง ซึ่งเชื่อว่าเป็นผีที่อยู่ในตัวคน และอาจจะมาทำร้ายสัตว์เลี้ยง ในตอน
กลางคืน แต่ไม่ได้มีการเช่นไหว้ เพียงแต่จะไม่พยายามยุ่งเกี่ยวหรือลบหลู่ผู้ที่ชาวบ้านเชื่อว่ามีผี
เหล่านี้ในตัว แต่ถ้าหากใครประสบกับความเดือดร้อนที่ผีเหล่านี้มารังควาน ชาวบ้านก็จะมีการ
ออก โดยวิธีการนิมนต์พระสงฆ์มาทำพิธีปิดเป่าคนนำมนต์เพื่อให้รอดพ้นจากการถูกรังควาน ซึ่งสิ่ง
เหล่านี้ถือเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งตรงกับแนวความคิดของ สามารต จันทรสุรีย์ (2536) ที่กล่าว
ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง เพื่อนำมาใช้ ในการแก้ปัญหา
เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านที่สามารถคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการ
ดำเนินชีวิตได้

เอกลักษณ์ของชุมชนชาวเขาประการหนึ่ง คือความเชื่อในเรื่องผีและสิ่งเหนือธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งมีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ผีทั่วไป เป็นผีที่ชาวเขาเรียกว่า ผีท้องถิ่น ผีเจ้าป่า ผีเจ้าเขา โดยชาวเขาจะทำพิธีเลี้ยงผีท้องถิ่น ผีเจ้าป่า ผีเจ้าเขา เพื่อขอบคุณที่ได้ดูแลรักษาสัตว์เลี้ยง พืชไร่ ตลอดจนทุกคนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านให้มีความเป็นอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข และพร้อมกันนี้ได้อ้อนวอนขอให้ช่วยดูแลคุ้มครองเช่นนี้ตลอดไป หรือในปีต่อ ๆ ไป ซึ่งการเลี้ยงผีกลุ่มนี้ จะกระทำพร้อมกันทั้งหมู่บ้าน โดยหัวหน้าครอบครัวของแต่ละบ้านจะไปร่วมพิธี และพิธีเลี้ยงผีนี้นิยมทำกันก่อนที่จะทำนาหรือปลูกพืชการเกษตร โดยเครื่องเซ่นจะมีข้าวใหม่ ไก่ กระจาดเงินกระจาดทอง พริกและเกลือ

นอกจากความเชื่อในเรื่องผีและสิ่งเหนือธรรมชาติแล้ว ชาวบ้านในตำบลศรีถ้อยโดยเฉพาะชาวพื้นราบยังมีความเชื่อเกี่ยวกับการห้ามตัดต้นไม้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ดีในการมีส่วนปกป้องอนุรักษ์ต้นไม้ของชุมชน โดยเป็นความเชื่อที่มีการบอกเล่าสืบทอดต่อ ๆ กันมา โดยจะมีการห้ามตัดไม้บางชนิดหรือบางประเภท ซึ่งไม้ที่ห้ามตัดตามความเชื่อของชุมชนศรีถ้อย (นาตยา นนทวงศ์, 2536) มีดังนี้

1. ไม้บังวัน คือ ต้นไม้ที่มีลำต้น ขนาด และสามารถบังแดดไม่ให้ส่งถึงต้นไม้เล็ก ๆ ที่อยู่บริเวณใกล้เคียง ซึ่งเชื่อกันว่าต้นบังวันมีความศักดิ์สิทธิ์ห้ามตัดโดยเด็ดขาดเพราะมีผีสิงสถิตย์อยู่
2. ไม้สามนาง คือ ต้นไม้ที่มีลักษณะของลำต้นที่แยกออกเป็น 3 ลำต้น หรือ 3 ลำต้น ต้นไม้ชนิดนี้ห้ามตัดมาสร้างบ้านเพราะมีลักษณะผิดปกติ
3. ไม้หางปลา คือ ต้นไม้ที่มีรูปร่างคล้ายหางปลา ห้ามตัดมาสร้างบ้านเพราะเชื่อว่ามีผีนางไม้สิงอยู่
4. ไม้ต้นเครือเขาคดลม คือ ต้นไม้ที่มีเถาวัลย์ขึ้นปกคลุม ห้ามตัดเพราะเชื่อว่าเป็นต้นไม้ที่ไม่มีสง่าราศี
5. ต้นไม้ที่โดนฟ้าผ่า คือ ต้นไม้ที่ถูกฟ้าผ่า ห้ามตัดเพราะเชื่อว่าหากตัดมาใช้ประโยชน์จะเกิดโชคร้าย
6. ต้นไม้ต้นใหญ่ ๆ ที่อยู่ใกล้แม่น้ำ เชื่อว่ามีผีสาวเทวดาสิงอยู่ และทำหน้าที่ปกป้องรักษาแม่น้ำนั้น ๆ ถ้าตัดมาใช้ประโยชน์จะทำให้เจ็บป่วยและเสียชีวิตได้
7. ต้นไม้ที่ตัดแล้วมีน้ำไหลออกมา ห้ามตัดเพราะเป็นไม้ที่ไม่มีความแข็งแรงทนทาน

8. ไม้ที่อยู่ต่างตอ คือ ต้นไม้ที่ล้มไปทับต้นอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงนั้น ห้ามตัดนำมาใช้ประโยชน์ เพราะมีความเชื่อว่าผีหรือเทวดาที่อาศัยอยู่ในต้นไม้ นั้นไม่พอใจที่ถูกตัดและอาจทำร้ายให้เกิดเจ็บป่วยได้

สภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบันส่งผลให้ความเชื่อเหล่านี้เกือบจะสูญหายไป ในวิถีของคนรุ่นใหม่ แต่รากลึกของความเชื่อเหล่านี้ยังคงอยู่กับคนเฒ่าคนแก่ การอบรมบ่มเพาะ ความรู้ ความเชื่อ เหล่านี้ยังคงมีอยู่ในทุกครอบครัว แต่ความสำคัญหรือการมองเห็นคุณค่าอาจลดลงไป ซึ่งอาจจะถูกนำมาปรับใช้อีกครั้งได้ในกรณีที่ชุมชนประสบปัญหาทางออกที่ชุมชนจะแสวงหาจะต้องมีความเชื่อเหล่านี้เป็นอิทธิพลต่อการตัดสินใจอย่างแน่นอน

ความเชื่อของชุมชนศรีถ้อย ไม่ต่างจากชุมชนอื่น ๆ มากนัก เพราะความเชื่อเป็นเรื่องของมนุษย์ ซึ่งมีวิวัฒนาการต่างจากสัตว์อื่น มนุษย์มีความสามารถในการเรียนรู้ การคิดคำนึง และการใช้ภาษาสื่อสารกันด้วยระบบสัญลักษณ์ต่าง ๆ จากความสามารถนี้ทำให้มนุษย์ต้องแสวงหาความรู้ ความเข้าใจในสิ่งรอบข้าง ซึ่งบางอย่างก็อาจหาคำตอบหรือพิสูจน์ด้วยความจริงได้ แต่ก็มีหลายสิ่งที่ไม่ได้ จึงเกิดเป็นเรื่องความเชื่อขึ้นมา ฉะนั้นความเชื่อจึงเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ คนทุกเพศทุกวัย ต่างมีชีวิตที่สัมพันธ์กับความเชื่อ และความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล และระดับสังคม คือ ความเชื่อที่เกี่ยวกับสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ (ศรีศักดิ์ วัลทิโกดม, 2543)

ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นระบบความเชื่อทางศาสนา และไสยศาสตร์ คือ เป็นความเชื่อที่คนในชุมชนยอมอยู่ภายใต้สิ่งเหนือธรรมชาติ แสดงออกโดยการกราบไหว้ เคารพเชื่อถือ และอ่อนน้อมให้ช่วยคุ้มครอง อีกอย่างหนึ่งความเชื่อที่ชาวชุมชนพยายามควบคุมสิ่งเหนือธรรมชาติเพื่อใช้เป็นประโยชน์แก่ตนเอง ซึ่งความเชื่อในเรื่องเหนือธรรมชาติมีบทบาทควบคุม และกระตุ้นให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบแบบแผนเกิดเป็นจารีตประเพณีที่จะอยู่ร่วมกัน และอีกนัยหนึ่งเป็นที่มาของอำนาจควบคุมให้มนุษย์อยู่ร่วมกัน โดยความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติด้านศาสนาและไสยศาสตร์ ได้แทรกซึมเข้าไปในพฤติกรรมของคนในชุมชนซึ่งสามารถพบเห็นได้ทั่วไปในชุมชนศรีถ้อย และส่วนใหญ่จะเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความเชื่อศาสนาที่มีไสยศาสตร์เข้ามาผสมผสาน เช่น การที่ชาวบ้านไปให้พระสงฆ์รดน้ำมนต์เพื่อปัดเป่าความทุกข์ ให้มีความเป็นอยู่ที่สงบสุขท่ามกลางภัยอันตรายได้คล่องตัว หรือการที่ชาวบ้านมีศาลพระภูมิ ที่ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในบริเวณบ้าน โดยการตั้งศาลพระภูมิจะมีพระสงฆ์เป็นผู้ทำพิธี เป็นต้น

ความเชื่อในเรื่องสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ เป็นสิ่งที่มีความผูกพันกับชีวิตของคนในชุมชน และสังคมไทยทั่ว ๆ ไปอย่างต่อเนื่อง เป็นความเชื่อที่จะเน้นการแสดงออกในเรื่องของประเพณี พิธีกรรมที่มีศาสนาและไสยศาสตร์ผสมผสานกัน โดยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันชุมชนศรีถ้อยนั้นจะ ทำอะไรก็มักจะมีความสัมพันธ์กับ การประกอบพิธีกรรมอยู่เสมอ และเมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลง ความคิด ความเชื่อเหล่านี้ยังมีความซับซ้อนมากขึ้น ถึงแม้ว่าบางอย่างอาจลเลือนไปกับกาลเวลา และสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง แต่แท้ที่จริงแล้วคุณค่าไม่ได้สูญหายไปเพียงแต่อาจจะเปลี่ยนแปลง รูปแบบ และระบบการแสดงออกเท่านั้น

พิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อของชุมชน

ความเชื่อที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของชุมชนกับธรรมชาติแวดล้อม เป็นความเชื่อที่แสดง ออกถึงองค์ความรู้ในการดำเนินชีวิต ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและสังคม ชุมชนมีวิธีการแสดงออกถึงความเชื่อนั้น ๆ โดยผ่านทางพิธีกรรม ดังมีรายละเอียดการประกอบพิธี ต่อไปนี้

1. พิธีกรรมการเลี้ยงผีขุนน้ำ

ตามความเชื่อของชาวบ้านที่ว่าต้นน้ำทุกแห่งจะมี “ผีขุนน้ำ” ทำหน้าที่ดูแลรักษาสายน้ำ ลำห้วย และคุ้มครองรักษาป่า เพื่อให้กำเนิดความชุ่มฉ่ำของต้นน้ำ นอกจากนี้ยังดูแลรักษาทุกสิ่ง ในบ้านบริเวณต้นน้ำด้วย หากมีใครเข้าป่าเพื่อตัดไม้ เกือบของป่าหรือล่าสัตว์ จะต้องขออนุญาตผีขุน น้ำ หรือผีเจ้าป่าก่อน อาจเป็นในลักษณะการบอกกล่าว และหากจะนำของออกจากป่าหรือเก็บเกี่ยว ผลผลิตที่ได้ใช้น้ำจากขุนน้ำแห่งนั้น ๆ จะต้องมี การขอขมา ซึ่งพิธีกรรมนี้เป็นการแสดงออกถึง ความเคารพในธรรมชาติที่ได้ให้น้ำ ในการเพาะปลูกคลบนันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล และการ เพาะปลูกได้ผลเจริญงอกงาม ซึ่งมีขุนน้ำที่ชาวตำบลศรีถ้อยให้ความสำคัญในลำดับต้น ๆ และจะทำ พิธีเลี้ยงผีเช่นนี้ไว้ทุกปี มี 2 ประเภทคือ

- **พิธีเลี้ยงผีดอกจุ่มปี** ได้จัดขึ้นบริเวณห้วยหก ซึ่งเป็นต้นน้ำแม่ใจ แต่เดิมจะมี ต้นจุ่มปี หรือต้นดอกจัมปี ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตย์อยู่ โดยพิธีกรรมนี้จะจัดขึ้น ในช่วงเดือนกรกฎาคมของทุกปี ชาวบ้านบ้านทุ่งป่าคา หมู่ 6 และบ้านท่าต้นหาด หมู่ 8 จะจัดพิธี เลี้ยงผีดอกจุ่มปี ในพิธีจะมีการเลี้ยงผี ด้วยเครื่องเซ่น คือ หัวหมู ไก่ต้ม เหล้า ข้าวตอก ดอกไม้ และ รูปเทียน เป็นต้น โดยชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านจะมีการเก็บเงินจากสมาชิกในหมู่บ้านเพื่อใช้ ในการ ทำพิธีบนบานให้ผีคลบนันดาลให้มีฝนตกต้องตามฤดูกาล

- พิธีเลี้ยงผีเส้าฮ่อง จัดขึ้นในป่าบริเวณห้วยหก และห้วยป่ากล้วยไหลมาบรรจบกัน ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่าบริเวณที่น้ำสองลำห้วยมาบรรจบกันจะมีผิวน้ำคูแลบริเวณนี้อยู่ จึงมีพิธีเลี้ยงผีเส้าฮ่องในทุกปี ช่วงปลายเดือนมิถุนายน โดยชาวบ้านจะมาร่วมพิธีกันทั้งจากภายใน ตำบลศรีถ้อย และชาวบ้านในตำบลใกล้เคียง การเลี้ยงผีจะมีการถวายหัวหมู 10 หัว พร้อมด้วยเครื่องเซ่นอื่น ๆ นอกจากนี้ยังมีการสวดคาถาปลาช่อนขอฝนเพื่อป้องกันฝนแล้งด้วย

พิธีกรรมการเลี้ยงผีขุนน้ำถือเป็นประเพณี ที่ชาวบ้านตำบลศรีถ้อยได้ยึดถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยปู่ ย่า ตา ยาย โดยมีวัตถุประสงค์ ตามความเชื่อในการให้การเคารพ ต่ออำนาจเหนือธรรมชาติ เพื่อให้ผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นผู้ดูแลสายน้ำ คลบบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล และดูแลให้พืชผลมีความอุดมสมบูรณ์ และเมื่อเสร็จพิธีเลี้ยงผี ก็จะมีการรับประทานอาหารร่วมกันในหมู่ชาวบ้านที่มาร่วมพิธี ซึ่งถือเป็นช่วงที่ชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านได้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ปรึกษาข้อปัญหา แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ซึ่งกัน และทำให้ความสัมพันธ์ของชาวบ้านมีความแน่นแฟ้นมากขึ้นด้วย

2. พิธีกรรมการเลี้ยงผีฝ่าย

ชาวบ้านในชุมชนศรีถ้อย เป็นชุมชนในภาคเหนือที่มีลักษณะการจัดระบบเหมืองฝาย ในการควบคุมน้ำเพื่อการเพาะปลูก และการอุปโภคได้ดี แต่เหมืองฝายขนาดเล็กไม่สามารถควบคุมปริมาณการตกของน้ำฝนได้ ถ้าฝนทิ้งช่วงจนแล้ง หรือถ้าฝนตกมากน้ำก็จะท่วม ซึ่งถือเป็นภัยที่ทำลายเหมืองฝาย และเรียกสวนไร่นาของชาวบ้านได้ ซึ่งทั้งฝนแล้งและฝนมากเป็นสิ่งที่ควบคุมไม่ได้ด้วยเทคโนโลยี และแนววิทยาศาสตร์ ชุมชนจึงให้ความสำคัญกับความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติเพื่อช่วยควบคุมธรรมชาติ อีกต่อหนึ่งเพื่อให้เกิดความพอดีกับการดำรงชีวิต ฉะนั้นฝายทุกฝายในชุมชนชาวบ้านจึงมีความเชื่อว่าจะต้องมีผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยดูแลรักษาอยู่ และเป็นผู้บันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของน้ำ และทำให้การเพาะปลูกได้ผลดี ถึงแม้ในปัจจุบัน สภาพสังคมของชุมชนจะมีความเปลี่ยนแปลง แต่ความเชื่อของชาวบ้านยังคงมีอยู่ ซึ่งฝายหลักของตำบลศรีถ้อยที่ได้ทำพิธีเลี้ยงผีฝ่าย มีอยู่ 4 แห่ง คือ ฝายห้วยหก ฝายห้วยป่ากล้วย ฝายหิน และฝายใหม่ การเลี้ยงผีฝ่ายจะมีขึ้นในช่วงเดือนกรกฎาคมของทุกปี แก่ฝายจะเก็บเงินจากสมาชิกเหมืองฝายคนละ 10 บาท เพื่อนำมาใช้จ่ายในพิธี โดยก่อนวันทำพิธีเลี้ยงผีฝ่าย 1 วัน สมาชิกเหมืองฝายจะมาช่วยขุดลอกลำเหมือง และในวันที่ทำพิธีเลี้ยงผีจะมีเครื่องเซ่นไหว้ที่ประกอบไปด้วย ไก่ เหล้า เป็นต้น ในการทำพิธีแก่ฝ่าย (หัวหน้าเหมืองฝาย) จะเป็นผู้กล่าวบนบานต่อผีเจ้าที่ฝ่ายเพื่อขอให้คลบบันดาลให้เหมืองฝายมีน้ำอุดมสมบูรณ์ และไม่ให้น้ำท่วม เพื่อให้ชาวบ้านทำการเกษตรได้ผลอุดม

สมบูรณ์ และหลังจากเสร็จพิธีเลี้ยงผี สมาชิกเหมืองฝายจะได้ร่วมกันรับประทานอาหาร และมีการคัดเลือกแก่ฝายคนใหม่ โดยการเสร็จสิ้นพิธีเลี้ยงผีจะยึดถือเอาว่าเสร็จสิ้นเมื่อผีได้กินเครื่องเช่นต่าง ๆ แล้ว ซึ่งชาวบ้านจะยึดเอาวิธีที่จะทราบว่ามีฝายได้กินเครื่องเช่นอ้อมแล้ว 2 วิธี คือ

- วิธีที่หนึ่ง ก่อนที่จะมีการเลี้ยงผี ชาวบ้านจะตัดไม้ให้ยาวขนาด 1 วา ของคนตัด ซึ่งไม้ดังกล่าวจะเป็นสิ่งที่บ่งบอกว่าผีได้กินเครื่องเช่นเรียบร้อยแล้ว โดยการที่ให้คนตัดไม้ นำไม้มาวัดอีกครั้ง หากไม้ยืดอกออกมีขนาดยาวกว่าเดิมประมาณ 2 นิ้ว จะถือว่าผีฝายได้กินเครื่องเช่นอ้อมแล้ว

- วิธีที่สอง ชาวบ้านจะนำข้าวเปลือกประมาณหนึ่งกำมือ ใส่ไว้ในถ้วย เมื่อถวายเครื่องเช่นแล้ว จะหยิบข้าวเปลือกสามครั้ง นำมานับถ้าได้ข้าวเปลือกเลขคู่แสดงว่าผีฝายยังกินเครื่องเช่นไม่อ้อม แต่ถ้านับได้เลขคี่แสดงว่าผีฝายกินอ้อมแล้ว

3. การเลี้ยงผีป่า ผีเจ้าป่าเจ้าเขาของชาวเข่า

ชาวเขาเผ่าเข่าที่อยู่ในตำบลศรีถ้อย มีวิถีการดำเนินชีวิตอยู่ในป่า และมีความใกล้ชิดกับป่า จึงมีความเชื่อว่ามีผีเจ้าป่าเจ้าเขาดูแลรักษาป่า และจะเป็นผู้ดูแลรักษาพืชไร่ สัตว์เลี้ยง และสมาชิกในหมู่บ้านให้มีความเป็นอยู่ที่ร่มเย็น สงบสุขปราศจากโรคภัยไข้เจ็บมาเบียดเบียน พิธีการเลี้ยงผีเจ้าป่าเจ้าเขาของชาวเข่าจะมีขึ้นในช่วงเดือนกรกฎาคม ของทุกปีก่อนที่จะเริ่มทำนา ซึ่งเป็นการปลูกข้าวไร่ ในแต่ละครอบครัวจะส่งตัวแทนเข้าร่วมพิธีครอบครัวละหนึ่งคน ส่วนใหญ่จะเป็นหัวหน้าครอบครัว พิธีเลี้ยงผีจะจัดขึ้นในบริเวณป่าที่มีต้นไม้ขึ้นปกคลุมหนาแน่น หรือบริเวณป่าต้นน้ำ โดยหมอผีของหมู่บ้านจะเป็นผู้ทำพิธีกรรม เครื่องเช่นที่ใช้คือ ไก่ เหล้า และจะเผากระดาษที่ตัดเป็นรูปดอกไม้เช่นไหว้ผี ตามความเชื่อเมื่อได้ทำพิธีเลี้ยงผีเจ้าป่าเจ้าเขาแล้ว ผีจะคลบันดาลให้ชาวบ้านทำการเกษตรได้ผลดี และทุกคนในหมู่บ้านจะมีชีวิตความเป็นอยู่ที่สงบสุข

ข้อมูลด้านศาสนา ความเชื่อ และพิธีกรรมของชุมชนศรีถ้อย ชี้ให้เห็นว่า แม้วิถีชีวิตการนับถือศาสนา ประเพณี ของชาวพื้นเมือง และชาวเขาจะมีความแตกต่างกันในทางปฏิบัติ แต่สิ่งหนึ่งที่ถือเป็นรากฐานของการดำเนินชีวิตของชุมชนคือ พื้นฐานทางความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนต่างเผ่าพันธุ์ เชื้อชาติ สามารถดำเนินชีวิต และปรับตัวให้เกิดความสมดุลทางสังคม ส่งผลให้สังคมยังสามารถดำเนินไปได้ด้วยกลไกการปรับตัวของมนุษย์นั่นเอง และเนื่องจากพื้นฐานการดำรงชีวิตของชุมชนศรีถ้อย ที่เปลี่ยนแปลงมาจากชุมชนแบบชนบทที่มีชีวิตพึ่งพิงใกล้ชิดกับธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้ การประกอบอาชีพก็จะเริ่มต้นมาจากเกษตรกรรมที่พึ่งพาธรรมชาติอย่างเดียว ฉะนั้นชาวบ้านจึงมีความสัมพันธ์ที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่ชาวบ้านไม่มี

ความสามารถที่จะควบคุมธรรมชาติได้ทั้งหมดจึงเป็นที่มาของความเชื่อ ในอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยจากการศึกษาถึงความเชื่อ พิธีกรรมของชุมชนที่แสดงออกถึงองค์ความรู้ที่จะแสวงหาทางรอด ของชาวบ้าน ชุมชน ซึ่งในพิธีกรรมที่แสดงออกมีทั้งในลักษณะที่ให้ความเคารพเชื่อถือนับถือธรรมชาติและพยายามที่จะควบคุมธรรมชาติเพื่อใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ โดยสรุปแล้วตรงกับแนวความคิด ของปรีชา อุตตระกุล (2531) คือ

1. ลักษณะการอยู่ร่วมกันของชุมชน เป็นการแสดงออกถึงความสัมพันธ์ ระหว่างคนกับคน เช่น การอยู่ร่วมกันของชุมชนมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ
2. การดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพของชุมชน ที่มีอาชีพเกษตรกรรมเป็น หลัก และชุมชนมีความใกล้ชิดกับธรรมชาติแวดล้อม เป็นการแสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างคน กับธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการผลิต และระบบนิเวศ
3. การนับถือศาสนา ความเชื่อและพิธีกรรมที่ชุมชนยึดถือปฏิบัติ เป็นการ แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการ ทางจารีตประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ

ในปัจจุบัน ความเชื่อ และการนับถือผีของชุมชนอาจมีความสำคัญลดลง ในคนรุ่นหนุ่มสาว ทั้งนี้เป็นเพราะว่าชุมชนมีความสัมพันธ์กับสังคมภายนอกมากขึ้น มีการยอมรับเทคโนโลยี และ วิทยาการทันสมัยอีกทั้งจากการที่รัฐได้เข้ามาจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้สิทธิหรืออำนาจของ ชุมชนถูกควบคุม โดยรัฐหรือนายทุนเกิดการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติ รูปแบบการผลิต และเทคโนโลยีอันเนื่องมาจากคนกลุ่มต่าง ๆ มุ่งที่จะแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ใน รูปแบบต่าง ๆ มากขึ้น

ส่วนที่ 2 แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้โดยประยุกต์ใช้พิธีกรรมการบวชป่า

2.1 ความเป็นมาของพิธีกรรมการบวชป่า

ประวัติความเป็นมาของพิธีกรรมการบวชป่าในพุทธศาสนาไม่ได้มีระบุชัดเจน แต่มีที่มา เนื่องจากป่าไม้และต้นไม้มีความสัมพันธ์ดังที่ปรากฏในประวัติของพุทธศาสนา สรุปโดย ศักดิ์ ประสานดี (2536) ว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานใต้ต้นไม้ในป่า และ ต้นไม้ก็เป็นอุปกรณ์การสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อให้หลักธรรมอันลุ่มลึกของพระพุทธเจ้าฟังเข้าใจ ยง่ายขึ้น จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าความคิดและความเชื่อทางพุทธศาสนาอันเกี่ยวข้องกับป่าไม้ มี

หลักฐานรองรับอย่างชัดเจนไม่ว่าเราจะพิจารณาจากประวัติของพระพุทธเจ้า การกำหนดสถานที่ศึกษาปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ หลักธรรมอันเกี่ยวกับป่า และการกำหนดระเบียบปฏิบัติในส่วนของพระวินัย รวมถึงการทำบุญด้วยดอกไม้ ผลไม้ และการปลูกต้นไม้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมของพุทธศาสนา

ในการสัมภาษณ์พูดคุยกับพระสงฆ์ที่วัดโพธาราม ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา สามารถสรุปความเป็นมาของการบวชป่าได้ ดังนี้ ในอดีตพิธีกรรมการบวชป่าไม่ได้มีการประกอบเป็นพิธีกรรมที่เป็นทางการเหมือนกับการบวชพระแต่มีที่มาจากกรณีที่พระสงฆ์เดินธุดงค์ในป่าและเป็นการแสดงความเคารพนับถือต้นไม้ตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่ถือว่าเมื่อได้ฟังพาสัยร่วมเงาของต้นไม้ถือว่าต้นไม้เป็นมิตรตรงกับคำกล่าวของพระธรรมปิฎก (2537) ที่กล่าวว่าบุคคลใดนั่งหรือนอนในร่มเงาของต้นไม้ใด ไม่พึงหักกิ่งก้านใบของต้นไม้ นั้น ผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนทราม และเพื่อแสดงความกตัญญูรู้คุณต่อต้นไม้ พระธุดงค์ก็จะนำ "ผ้าเหลือง" ซึ่งถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของคุณค่าสูงสุดของพระรัตนตรัยในพุทธศาสนา และเป็นสัญลักษณ์แทนสิ่งที่ควรเคารพนับถือในศาสนาพุทธมาห่มพันรอบต้นไม้ที่ได้พักพิง นอกจากนั้นยังเป็นการปกป้องรักษาต้นไม้ต้นนั้นไม่ให้ถูกตัดฟันเพราะชาวบ้าน โดยเฉพาะชาวชนบทที่มีถิ่นฐานใกล้บริเวณป่าจะไม่กล้าตัดฟันเพราะความเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์

พิธีการบวชต้นไม้ในตำบลศรีถ้อย มีความเป็นมาเริ่มจากพระครูมานัสที่พิทักษ์เจ้าอาวาสวัดโพธาราม ซึ่งท่านเป็นชาวตำบลศรีถ้อยโดยกำเนิด และมีบทบาทในด้านการอนุรักษ์ จนได้รับรางวัลบุคคลดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม สาขาภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในปี พ.ศ. 2536 ท่านได้มีจุดเริ่มต้นในการดำเนินการด้านอนุรักษ์ มาจากในช่วงประมาณเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2526 ได้มีชาวบ้านบางหมู่บ้านในอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา และอำเภอพาน จังหวัดเชียงราย รวมตัวกันเดินขบวนขับไล่พระพุทธรูปวัดบ้านดงอินตา ในเขตตำบลบ้านเหล่า อำเภอแม่ใจ เพราะมีข่าวลือว่าพระพุทธรูปองค์นี้เป็นพระอืขางนางแล้งเป็นต้นเหตุทำให้ฝนไม่ตก เกิดความแห้งแล้ง ท่านพระครูพร้อมด้วยพระผู้ใหญ่ ในจังหวัดพะเยาขณะนั้นและบรรดาญาติโยมบางส่วนพยายามใช้ธรรมะเข้าต่อสู้กับชาวบ้านกลุ่มนี้รวมทั้งกลุ่มมารศาสนาที่ต้องการทำลายพระพุทธรูปดังกล่าวที่ทำให้ชาวบ้านหลงเชื่อว่าเป็นเพราะพระพุทธรูปที่ทำให้เกิดฝนแล้ง จนกระทั่งพวกมารศาสนาได้พ่ายไป ในราวต้นเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2526 ชาวบ้านต่างสำนึกผิดเนื่องจากอีกไม่กี่วันเริ่มมีฝนตกอย่างต่อเนื่อง ทำให้ชาวนาชาวไร่มีน้ำใช้ในการเกษตรอย่างทั่วถึง ซึ่งตรงนี้ก็ถือเป็นจุดเริ่มต้น ในการ

ดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติ เพราะตั้งแต่เหตุการณ์ครั้งนี้ท่านพระครูฯ ได้เริ่มประยุกต์เทศน์ ผสมผสานไปกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ ในการออกแสดงธรรมเทศนาในโอกาสต่าง ๆ โดยเฉพาะ การรักษาป่าไม้ โดยชี้ให้เห็นเป็นรูปธรรมและพยายามสอดแทรกผลเสียของการจัดไม้ทำลายป่ากับการเผยแผ่พุทธศาสนา ทั้งนี้เพื่อปลูกจิตสำนึกให้ชาวบ้านตื่นตัวกับสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

จากสถานการณ์ดังกล่าวทำให้คนเฒ่าคนแก่ในชุมชนเริ่มมีความวิตกกังวลในเรื่องความแห้งแล้งที่ว่า “ถ้าหากน้ำแม่ใจแห้งจนคนเดินผ่านได้ ก็จะต้องขึ้นวิกฤติบ้านเมืองจะแห้งแล้ง เกิดความ อับปรีย์ และความวิปโยคขึ้น” และชาวบ้านทั่วไปต่างเริ่มมีอาการตื่นผวาเสียชีวิต เนื่องจากไม่สามารถทำนาได้ จึงได้ร่วมกันในชุมชนนำโดยพระครูมานัสสีพิทักษ์ และผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนร่วมปรึกษาหารือจนได้ข้อสรุปว่าจะต้องมีการจัดทำ “พิธีสืบชะตาแม่น้ำ” เพื่อเรียกขวัญและกำลังใจของชาวบ้านกลับคืน โดยเป็นพิธีกรรมที่ประยุกต์มาจากการสืบชะตาคนตามความเชื่อในศาสนาพุทธที่ว่า การทำพิธีสืบชะตาเป็นการต่ออายุให้ยาวนานและให้รอดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ทำพิธี พิธีสืบชะตาแม่น้ำได้เริ่มครั้งแรกในช่วงปี พ.ศ. 2522 ซึ่งในครั้งนั้นสามารถกระตุ้นจิตสำนึกของชุมชนให้ตื่นตัวและหันมาให้ความสนใจในการอนุรักษ์มากขึ้น โดยสังเกตได้จากการที่ผู้คนได้เข้าร่วมในพิธีกันอย่างสันหลาม หลายหมู่บ้านในอำเภอแม่ใจ

ต่อมาพระครูมานัสสีพิทักษ์ได้ร่วมกับชาวบ้านในตำบลขึ้นหนังสือคัดค้านการเข้ามาตัดรามาตีตราไม้ในเขตสัมปทาน โดยเริ่มใช้วิธีการให้ก้านัน ผู้ใหญ่บ้านในตำบลเข้าไปเจรจากับบริษัทสัมปทาน ซึ่งในปี พ.ศ. 2529 บริษัทสัมปทานไม้หยุดตีตราไม้เพื่อลดความขัดแย้งกับชาวบ้าน จากเหตุการณ์ช่วงนี้พระสงฆ์กับชาวบ้านในตำบลได้ร่วมกันปรึกษาหารือในเรื่องสัมปทานป่า และได้ข้อสรุปว่าชุมชนจะต้องทำหนังสือขยับยั้งการทำสัมปทานป่า และเริ่มก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์ขึ้นเพื่อเป็นแนวร่วม ในการขยับยั้งการทำสัมปทานป่าไม้ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2530 ทางบริษัทสัมปทานป่าได้เริ่มกลับเข้ามาตีตราไม้อีก ชาวบ้านได้ขอความร่วมมือกับพระสงฆ์ให้ช่วยเจรจากับกลุ่มตีตราไม้ออกไปจากป่า เพราะชาวบ้านต่างพร้อมที่จะปกป้องป่าไม้อย่างจริงจัง และเกรงว่าหากชาวบ้านดำเนินการเองจะเกิดเหตุการณ์รุนแรงจึงได้มีการนัดประชุมคณะกรรมการสภาตำบลเพื่อหาแนวทางเข้าไปเจรจากับพวกตีตราไม้แล้วกว่า 300 ดัน ซึ่งเมื่อไปเจรจาแล้วทางบริษัทไม่ได้หยุดตามคำขอร้องของชาวบ้าน

เมื่อบริษัทไม้หยุดตีตราไม้ และสถานการณ์เริ่มตึงเครียดขึ้น กลุ่มพระสงฆ์นำโดยพระครู

มานัสที่พิทักษ์ได้พยายามใคร่ครวญหาหนทาง ในการยับยั้งการตัดไม้บริเวณป่าต้นน้ำ จนกระทั่ง ในราวเดือนตุลาคม พ.ศ. 2531 พิธีบวชต้นไม้จึงได้เริ่มขึ้นเป็นการนำเอาพิธีกรรมทางพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ได้อย่างสอดคล้องกับสถานการณ์ และกลายเป็นต้นแบบของกลวิธีปกป้องรักษาป่า และ ต้นน้ำลำธารที่แพร่หลายไปในพื้นที่ต่าง ๆ ในปัจจุบัน โดยการนำพิธีการบวชป่ามาใช้เหตุหนึ่ง เนื่องมาจากเคยเกิดเหตุการณ์ ในตำบลศรีด้อยเมื่อราว พ.ศ. 2522 ทางอำเภอแม่ใจ ได้มีโครงการขยาย ถนนผ่านบริเวณหน้าวัดโพธาราม และหน้าวัดจะมีต้นโพธิ์ขึ้นอยู่เรียงราย โดยต้นโพธิ์เหล่านี้ ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ และพระสงฆ์ได้นำเอาผ้าเหลือง ซึ่งเป็นจีวรพระมาพันรอบ ต้นไม้เพื่อเป็นการแสดงความเคารพแต่เมื่อมีการขยายถนน ต้นโพธิ์เหล่านี้ถูกคนงานทางหลวง ตัดฟันเกือบหมด ต่อมาคนงานเหล่านี้ได้ประสบอุบัติเหตุเสียชีวิต ชาวบ้านต่างเล่าขานกันว่าเป็น เพราะคนงานเหล่านี้ได้ไปตัดต้นไม้ที่บวชแล้วจึงถูกลงโทษ

พิธีบวชต้นไม้ได้เริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2531 โดยการดำเนินการมี พระสงฆ์เป็นแกนนำร่วมกับกลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมหรือกลุ่มหนุ่มสาว ในตำบลซึ่งเป็นกลุ่มที่ก่อตั้ง กันในชุมชนเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ นอกจากนั้นยังมีกลุ่มผู้นำ หมู่บ้าน กลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มผู้สูงอายุ ได้ร่วมกันจัดพิธีกรรมการบวชป่าขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ ในการสร้างจิตสำนึกให้คนหันมาให้ความสนใจ ในการอนุรักษ์ป่าไม้ และเป็นการรวมตัวกันเพื่อแสดงพลังในการคัดค้านการทำสัมปทานป่าไม้ของบริษัทเอกชนที่ได้รับสัมปทาน และหลังจากที่ได้ทำ พิธีการบวชป่าแล้วประมาณ 1 เดือน ได้เกิดเหตุการณ์น้ำท่วมหนักที่จังหวัดนครศรีธรรมราช และเป็นเหตุให้รัฐบาลประกาศยกเลิกการทำสัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศ และป่าต้นน้ำแม่ใจที่ชาวบ้านทำ พิธีการบวชได้รับการประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติดอยหลวง โดยชาวบ้านส่วนใหญ่จึงเชื่อว่าเป็นอานิสงฆ์ของการบวชต้นไม้ และจนถึงปัจจุบันต้นไม้ที่ผ่านการบวชแล้วยังคงยืนต้นเจริญเติบโต ต่อเนื่อง รูปแบบของการประยุกต์ใช้พิธีกรรมการบวชป่า ในตำบลศรีด้อยได้ถูกนำไปเผยแพร่อีก หลายพื้นที่ โดยแต่ละพื้นที่ได้นำไปปรับใช้ให้เข้ากับวิถีชีวิตของแต่ละชุมชน เช่น การจัดป่าชุมชน บ้านกุ่มม่วง กิ่งอำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน การบวชป่าของชุมชนบ้านป่าสักงาม อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย

2.2 วิธีการประกอบพิธีกรรมการบวชป่า

พิธีกรรมการบวชป่าเกิดขึ้นเพื่อสร้างจิตสำนึกให้ผู้คนในชุมชนเกิดความตระหนักในการรักษาป่าไม้ เป็นการปฏิบัติที่เชื่อมต่อธรรมชาติทุกอย่างเข้าด้วยกัน โดยมีคนเป็นศูนย์กลางในการเชื่อมต่อ ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงจิตวิญญาณของมนุษย์ที่มีธรรมชาติแห่งความเอื้ออาทร และนำเอาความเชื่อ ความคิดพื้นฐานของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ มาเป็นสิ่งจุดประกายให้คนในชุมชนเกิดความศรัทธา และการกลัวอันตรายที่จะเกิดขึ้นหากไปทำลาย โดยพิธีกรรมการบวชป่าเป็นพิธีที่ถือว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ ขั้นตอนวิธีการจะคล้ายคลึงกับการบวชพระ มีพระสงฆ์เป็นผู้นำในการประกอบพิธี ผู้ศึกษาได้สรุปขั้นตอนวิธีการในการประกอบพิธีกรรมการบวชป่าจากการสัมภาษณ์พระครูมานัสพิทักษ์ และคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน ดังนี้

ก. ขั้นตอนการเลือกต้นไม้

การเริ่มต้นของการบวชป่าจะต้องคัดเลือกต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่ หรือที่เรียกว่าพญาไม้เพราะมีความเชื่อว่าหากต้นไม้ใหญ่ได้รับการบวชจะสามารถปกป้องคุ้มครองต้นไม้ขนาดเล็ก ๆ ได้ ซึ่งในตำบลศรีถ้อยได้เลือกพื้นที่บริเวณป่าต้นน้ำห้วยแม่ใจที่อยู่ในเขตสัมปทาน ต้นไม้ที่คัดเลือกเป็นต้นไม้ขนาดใหญ่ที่มีอายุมาก เช่น ไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้เต็งรัง เป็นต้น ในการบวชครั้งแรกชุมชนตำบลศรีถ้อยได้คัดเลือกไม้ ประมาณ 20 กว่าต้น ผู้ที่ทำการสำรวจป่าและคัดเลือกไม้ คือพระสงฆ์ที่มีพระครูมานัสพิทักษ์และชาวบ้านที่เป็นแกนนำในกลุ่มต่าง ๆ ของชุมชน

ข. ขั้นตอนการเตรียมวัสดุอุปกรณ์

วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมก็มีความคล้ายคลึงกับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาพุทธ คือ ผ้าเหลือง ค้ายสายสิญจน์ บาตรน้ำมนต์ น้ำส้มป่อย และอุปกรณ์ในการตั้งศาลเพียงตา โดยการตั้งศาลเพียงตาจะทำก่อนการบวชป่าหนึ่งวันเพื่ออัญเชิญรุกขเทวดามาสถิต และช่วยปกป้องดูแลต้นไม้ที่จะบวชในวันรุ่งขึ้น ซึ่งวัสดุอุปกรณ์ทุกอย่างชาวบ้านจะช่วยกันจัดหา และเตรียม โดยมีพระสงฆ์เป็นที่ปรึกษา นอกจากนั้นจะต้องเตรียมเครื่องเช่น ไข่เจียวที่เข้าป่าเข้าเขา ซึ่งประกอบไปด้วยข้าวเหนียว กลิ้ว หมากพลู โดยวัสดุอุปกรณ์บางอย่างจะจัดเตรียมไว้ล่วงหน้าหลายวันถ้าหากต้องใช้จำนวนมาก เช่น ผ้าเหลือง ค้ายสายสิญจน์

ค. การคัดเลือกผู้นำในการประกอบพิธี

บุคคลที่จะมาเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม นอกจากพระสงฆ์แล้วจะต้องมีผู้นำในการประกอบพิธี เจริญผิป่า ผีเขา หรือผีปักกะโล้ง ตามความเชื่อของชุมชน โดยจะคัดเลือกจากกลุ่มคนที่

เป็นมัคทายกประจำวัด หรือพ่ออาจารย์ ซึ่งคนในชุมชนเรียกว่าพ่อหนาน เป็นคนที่ผ่านการบวชพระ มีเวทมนต์คาถา หรือที่เรียกว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้าน ได้รับความเคารพนับถือในชุมชน ซึ่งในพื้นที่ ตำบลศรีถ้อยได้จัดทำพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อมุ่งเน้นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นประจำทุกปี ผู้นำ ในการประกอบพิธีก็จะมีการเปลี่ยนแปลงหมุนเวียนกันไปในชุมชน

ง. ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

เมื่อกำหนดพื้นที่และต้นไม้ที่จะบวชแล้ว พิธีจะเริ่มจากพ่ออาจารย์จะโยงด้ายสายสิญจน์ ไปตามต้นไม้ครอบคลุมอาณาบริเวณพื้นที่ที่จะทำพิธีทั้งหมดก่อน และจัดสถานที่ทำพิธี โดยมี พระพุทธรูปตั้งเป็นพระประธาน และเริ่มต้นด้วยการที่พ่ออาจารย์เป็นผู้นำในการทำพิธีบอกกล่าว เช่นไหว้ผีเจ้าป่าเจ้าเขาให้รับรู้ว่าจะขออนุญาตทำพิธีกรรมในป่า พร้อมกันนี้ก็กล่าวอัญเชิญเทวดา อารักษ์ขอให้ช่วยรักษาคุ้มครองผู้คนและป่าไม้ ถ้าหากมีผู้ใดมาตัดไม้ทำลายป่าขอให้คนผู้นั้นมีอัน เป็นไปต่าง ๆ เมื่อเสร็จขั้นตอนแรกก็จะมีการบอกกล่าวผีแม่นางธรณี โดยใช้หมากพลู และข้าว เหนียว 1 ปั้น กล้วยสุก 1 ลูก ตามประเพณีความเชื่อ เพื่อให้ผีแม่นางธรณีได้รับรู้ หลังจากนั้นพิธี ทางสงฆ์ก็เริ่มขึ้น โดยเริ่มจากพ่ออาจารย์กล่าวนำไหว้พระ และพระสงฆ์จากนั้นพระสงฆ์ได้เริ่มการ สวดสมาทานศีล อาราธนาพระปริต พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ เมื่อเสร็จสิ้นการสวดมนต์ของ พระสงฆ์ พ่ออาจารย์จะนิมนต์พระสงฆ์ ซึ่งครั้งแรกมีพระสงฆ์เข้าร่วม 15 รูป นำผ้าเหลืองไป ห่มหรือผูกต้นไม้ที่ได้คัดเลือกแล้ว ต่อจากนั้นพระสงฆ์จะสวดเจริญชัยมงคลคาถา และนำน้ำส้มป่อย ไปประพรมต้นไม้ที่ผูกผ้าเหลือง เพื่อความเป็นมงคลถือว่าเป็นอันเสร็จพิธี

การสัมภาษณ์พูดคุยกับชาวบ้านตำบลศรีถ้อย ที่ได้เข้าร่วมในพิธีการบวชป่าครั้งแรก สรุป ได้ว่า ขณะที่พระสงฆ์ทำพิธี ได้ยินเสียงพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ จิตใจของทุกคนมีความเชื่อมั่น ว่าเป็นพิธีที่มีความศักดิ์สิทธิ์ ความศรัทธาได้แผ่ซ่านเข้าไปในจิตใจ ซึ่งบางคนเกิดอาการขนลุกชู่ คล้ายกับว่ามีอำนาจศักดิ์สิทธิ์เข้ามาครอบคลุมพื้นที่บริเวณประกอบพิธี และสิ่งหนึ่งที่ทุกคนคิดตรง กันคือมีความรู้สึกเลื่อมใสศรัทธาต่อพิธีกรรมนี้ และมีความเชื่อมั่นในแนวทางการปฏิบัติว่าจะ สามารถรักษาป่าไม้ให้คงอยู่ได้ ในการดำเนินการครั้งแรกได้มีผลสะท้อนจากภายนอกชุมชนกลับมา ยังชุมชนศรีถ้อยทั้งด้านบวกและด้านลบ มีการวิพากษ์วิจารณ์ แต่กระนั้นชาวบ้านในชุมชนก็ไม่ได้หวั่นไหวต่างมีความเชื่อและตระหนักว่า “พญาต้นไม้” ที่ผ่านพิธีกรรมการบวชแล้วจะสามารถ คุ้มครองรักษาต้นไม้ใหญ่น้อย ในบริเวณต้นน้ำแม่ใจได้และถ้าใครไปตัดทำลายต้นไม้ก็จะมียันเป็น ไป หลังจากการทำพิธีกรรมการบวชป่าของชุมชนศรีถ้อยประมาณ 1 เดือนเศษก็เกิดเหตุการณ์พายุ

ฝนตกหนักน้ำท่วมในจังหวัดนครศรีธรรมราช ทำให้เกิดความเสียหายอย่างรุนแรงต่อคนไทย รัฐบาลจึงเริ่มเล็งเห็นปัญหาของการตัดไม้ทำลายป่า และกระแสนการเรียกร้องให้ยกเลิกการทำสัมปทานป่าไม้ได้เกิดขึ้นทั่วประเทศจนสถานการณ์เริ่มรุนแรงขึ้น

ต่อมาในราวต้นปี พ.ศ. 2532 รัฐบาลได้ประกาศยกเลิกการทำสัมปทานทั่วประเทศ ซึ่งรวมทั้งพื้นที่ป่าต้นน้ำแม่ใจในเขตตำบลศรีถ้อยด้วย และพื้นที่ป่าต้นน้ำแม่ใจยังได้รับการประกาศเป็นส่วนหนึ่งของอุทยานแห่งชาติดอยหลวง โดยชาวบ้านในตำบลศรีถ้อยต่างมีความเชื่อว่าเป็นอานิสงส์ของการบวชป่าต้นน้ำ ปัจจุบันการลักลอบตัดไม้ลดลงแทบจะไม่มีเกิดขึ้น ทั้งในเขตป่าชุมชนและเขตป่าอุทยาน ชาวบ้านได้พึ่งพาผลผลิตจากป่า เกิดป่าชุมชนขึ้นในตำบลศรีถ้อยที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในการทำมาหากิน เช่น เก็บเห็ด หน่อไม้ ไปเป็นอาหารและขาย ต่อมาเมื่อแนวคิดการประยุกต์ใช้พิธีกรรมทางศาสนาเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในตำบลศรีถ้อย ได้รับการเผยแพร่จนเกิดการยอมรับอย่างกว้างขวางหลายพื้นที่ในเขตภาคเหนือได้นำไปปรับใช้ในชุมชนของตนเอง เช่น โครงการบวชป่าชุมชน 50 ล้านต้น เพื่อเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงครองราชย์ครบ 50 ปี ใน พ.ศ. 2539 โดยครอบคลุมพื้นที่ภาคเหนือตอนบน อาทิ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา เป็นต้น

คุณค่าของพิธีกรรมความเชื่อนี้เป็นไปเพื่อการยับยั้งการทำลายธรรมชาติสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ที่เป็นผลพวงมาจากการพัฒนาเทคโนโลยี และความเจริญที่เน้นทางด้านวัตถุ โดยพิธีกรรมความเชื่อนี้จะเน้นด้านคุณค่าทางจิตใจที่สัมพันธ์กับจริยธรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งเทียบเท่าว่าการรักษาป่าไม้ให้เขียวจีสมบุรณ์ก็เหมือนกับว่าได้ปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระพุทธเจ้า นอกจากพิธีบวชป่าแล้วในชุมชนยังได้ประยุกต์พิธีสืบชะตาคน หรือสืบชะตาหมู่บ้านมาเป็นพิธีสืบชะตาแม่น้ำ ซึ่งได้กลายเป็นประเพณีประจำของตำบลศรีถ้อยร่วมกับการปลูกป่า การทำเป็นประเพณีประจำทุกปีกลายเป็นสิ่งที่สร้างคุณค่าในการเรียกขวัญและกำลังใจของชาวบ้าน พร้อมทั้งก่อให้เกิดความร่วมมือความสามัคคีและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน การประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาเพื่อวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของตำบลศรีถ้อยนี้ เป็นการแสดงออกถึงความเป็นตัวตนของชุมชนชนบทที่ยังมีความเชื่อมั่นในวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และการร่วมมือกันเพื่อผลประโยชน์ต่อทุกคนในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม สิ่งที่มีคุณค่าแฝงในจิตใจของทุกคนคือองค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาเป็นความคิด ความเชื่อนั่นเอง

การศึกษาแนวทางในการประยุกต์พิธีกรรมการบวชป่าเพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชนศรีถ้อยนั้น เห็นว่า การประกอบพิธีกรรมการบวชป่าเป็นกิจกรรมที่แสดงออกถึงองค์ความรู้ ระบบคิดของชาวบ้านที่เกิดจากความรู้ประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตนำมาผสมผสานกับการประยุกต์พิธีกรรมประเพณี ให้เกิดความสอดคล้องกันโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และระบบการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเอง ซึ่งตรงกับแนวคิดของ สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์ (2533) และประเวศ วะสี (2537) ที่ว่า การอยู่ร่วมกันของชุมชนมนุษย์จะต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ที่จะทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างสงบ และมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ อาศัยความหลากหลายทางชีวภาพของป่าไม้เป็นเครื่องยังชีพ จึงได้รับอิทธิพลจากธรรมชาติ จนเกิดการเรียนรู้ สังสมและมีการถ่ายทอดปรับเปลี่ยนความคิดมาตลอดเพื่อปรับตัวให้อยู่รอด ดังเช่น ชาวบ้านในชุมชนศรีถ้อยได้ทำพิธีการบวชต้นไม้ และพิธีสืบทอดแม่น้ำ ก็เป็นการแสดงออกถึง ความรัก ความเคารพ ห่วงเห่นในธรรมชาติที่ถือเป็นผู้ให้ชีวิต และการนำคุณค่าของวัฒนธรรมชาวพุทธ มาปรับใช้เป็นพุทธวิถีในการปกป้องป่าไม้ และต้นน้ำลำธาร ถือได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์หน้าใหม่ ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้คนที่มิใช่เพียงในตำบลศรีถ้อยแต่เป็นชุมชนล้านนาทั้งหมดก็ว่าได้ เพราะได้มีหลายชุมชนตามที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นได้นำไปเป็นรูปแบบการปฏิบัติอย่างกว้างขวาง

อานิสงส์ของการบวชป่าที่เห็นได้ชัดเจนในพื้นที่ตำบลศรีถ้อย คือ ได้ก่อให้เกิดป่าชุมชนครอบคลุมพื้นที่ป่าในตำบลศรีถ้อยทั้งหมดประมาณ 15,000 ไร่เศษ ซึ่งชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์พึ่งพา และมีการดูแลรักษาด้วยตัวชาวบ้านเอง ป่าชุมชนตำบลศรีถ้อยเป็นแหล่งหล่อเลี้ยงชีวิตของชุมชน โดยที่ไม่ต้องเข้าไปรบกวนพื้นที่ป่าต้นน้ำอีกต่อไป นอกจากนี้พิธีการบวชป่ายังทำให้แนวความคิดของชาวเขาเผ่าเย้าในชุมชนเปลี่ยนไป ซึ่งที่ผ่านมามีชาวเขาถือว่าเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการตัดไม้ทำลายป่า คือ การทำไร่เลื่อนลอยได้หันมาให้ความร่วมมือในการปลูกป่า รักษาป่าร่วมกับคนพื้นราบโดยในตำบลศรีถ้อยทั้งชาวเขาและชาวพื้นเมืองได้รวมตัวกันในปี พ.ศ. 2536 ก่อเกิดเป็น “กลุ่มฮักป่าศรีถ้อย” ซึ่งเป็นกลุ่มชาวบ้าน และพระสงฆ์นำโดยพระบุญมา สุเมธโร เจ้าอาวาสวัดฝายหิน บ้านทุ่งป่าคา หมู่ 6 ตำบลศรีถ้อย เป็นการทำกิจกรรมด้านการขยายแนวคิดด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ให้กับชาวบ้านและได้ใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเหมาะสม เช่น กิจกรรมการตรวจป่าเพื่อดูสภาพป่าที่ถูกทำลายและหยุดยั้งการลักลอบตัดไม้ รวมทั้งกิจกรรมปลูกป่าเพื่อกระตุ้นความคิด ในการอนุรักษ์ โดยให้ชาวบ้านที่เข้าร่วมปลูกป่าได้เห็นสภาพป่าที่แท้จริง ในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มฮักป่าศรีถ้อยช่วงแรกได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกในชุมชน และองค์กรพัฒนาเอกชน ใน

ด้านการสนับสนุนข้อมูลและเข้าร่วมกิจกรรมด้านการฟื้นฟูสภาพป่า แต่เนื่องจากกลุ่มฮักป่าศรีถ้อย เป็นองค์กรชาวบ้านไม่มีอำนาจเด็ดขาดในการป้องกันดูแลรักษาป่า จึงมีการปรึกษาหารือและ ผลักดันเรื่องการอนุรักษ์ป่าเข้าในแผนพัฒนาของสภาตำบลเป็นผลสำเร็จ มีการจัดตั้งคณะกรรมการ ทำหน้าที่รับผิดชอบในการควบคุมดูแลพื้นที่ป่าไม้ให้ถูกตัดฟัน

ปัจจุบันรูปแบบการปกครองของตำบลเปลี่ยนจากสภาตำบลเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล แล้ว แต่นโยบายหรือแผนพัฒนายังคงมีเรื่องการอนุรักษ์ กลุ่มฮักป่าศรีถ้อยได้สลายตัวไปแต่ยังคง กระจายตัวกันอยู่ในชุมชน บางคนเป็นผู้นำหมู่บ้าน เป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล จะมีส่วน ในการปรึกษาหารือร่วมกันหากเกิดปัญหาหรือการแนะนำปรึกษาในการดำเนินการพัฒนาชุมชน และจนถึงขณะนี้ป่าไม้ในชุมชนก็ยังคงความเขียวชอุ่ม น้ำในลำห้วยแม่ใจมีความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านได้ทำการเกษตรกันอย่างทั่วถึง และชุมชนก็ยังคงอยู่ได้ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่ เหมาะสม ถือว่าชุมชนดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง หรือชุมชนศรีถ้อยเป็นชุมชนหนึ่งที่มีความเข้มแข็ง นั้นเอง

โดยสรุปการบวชป่าไม้ได้มีความหมายเพียงแค่การประกอบพิธีกรรม หรือการนำเอา ฝ่าเหลืองที่เป็นสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์ที่ควรเคารพไปผูกมัดต้นไม้กว่านั้น แต่การบวชป่ายังมึ ความหมายที่เป็นสื่อสัญลักษณ์แสดงให้เห็นถึงความผูกพัน และการพึ่งพาอาศัยระหว่าง คน ต้นไม้ และสัตว์ป่า ที่จะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนท้องถิ่น (กรมส่งเสริมคุณภาพ สิ่งแวดล้อม, 2539) ดังนี้

1. การรักษาพืชเพื่อเป็นอาหารของสัตว์ป่า เพราะปัญหาการสูญเสียพันธุ์ของสัตว์ป่านอกจาก จะมีสาเหตุมาจากการล่าสัตว์ของคนในชุมชนแล้ว สาเหตุอีกประการหนึ่งคือการลดลงของพื้นที่ป่า และการสูญเสียพันธุ์พืชที่เป็นอาหารของสัตว์ป่าหลายชนิด จึงส่งผลให้สัตว์ป่าสูญเสียพันธุ์ไป การ บวชป่าได้ก่อให้เกิดป่าชุมชนที่เป็นเป้าหมายในการเป็นแหล่งสะสมพันธุ์ไม้ เพื่อที่จะเป็นแหล่ง อาหารของสัตว์ป่า

2. การรักษาแม่พันธุ์ (พญาไม้) เนื่องจากเมื่อมีการตัดไม้ทำลายป่าได้ส่งผลให้พันธุ์ไม้ ท้องถิ่นที่มีค่าทางเศรษฐกิจได้สูญพันธุ์ไปจำนวนมาก เช่น ไม้แดง ไม้สัก ไม้ตะเคียน และไม้เหียง การบวชป่าจึงเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่จะรักษาแม่พันธุ์ไม้ท้องถิ่น ซึ่งในการบวชต้นไม้จะเลือกบวชต้นไม้ ที่เป็นพญาไม้ ตามความเชื่อที่ว่าพญาไม้สามารถให้การคุ้มครองต้นไม้ขนาดเล็กลงไปไม่ให้ถูกตัด

ฟื้นได้ และยังเป็นการรักษาไม้ท้องถิ่นที่มีความแข็งแรงเหมาะสมกับพื้นที่ และพร้อมที่จะแพร่พันธุ์ต่อไปได้เองตามธรรมชาติ

3. การเพิ่มพืชอาหารให้กับชุมชน เพราะพื้นที่ป่ามีความสำคัญต่อการพึ่งตนเองของชุมชน เป็นแหล่งปัจจัย 4 และแหล่งน้ำสำหรับทำการเกษตร การบวชป่าทำให้ป่าสามารถฟื้นฟูกลับไปสู่ความสมบูรณ์ได้ ชุมชนก็จะมีวิถีชีวิตที่เหมาะสมได้ ฉะนั้นชุมชนก็สามารถอยู่รอดและพึ่งตนเองได้

ส่วนที่ 3 การวิเคราะห์แนวความคิด ความเชื่อ ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าไม้

ผู้ศึกษาได้นำเอาแนวความคิดทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ และแนวคิดภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้ มาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์แนวความคิด ความเชื่อภูมิปัญญาของชาวตำบลศรีถ้อยในการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยการประยุกต์ใช้พิธีกรรมการบวชป่า ซึ่งจากการศึกษาสามารถสรุปได้ว่าผลของการทำกิจกรรมการบวชป่าเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าของชุมชนศรีถ้อย ทำให้สภาพป่าฟื้นตัวขึ้นมาก และไม่มีการตัดไม้จากการทำสัมปทานเพราะเมื่อเกิดเหตุการณ์น้ำท่วมรุนแรงที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ในปี พ.ศ. 2531 รัฐบาลได้ประกาศยกเลิกการให้สัมปทานป่าทั่วประเทศในต้นปี พ.ศ. 2532 สภาพที่ป่าไม้ฟื้นตัวสามารถสังเกตได้จากสภาพป่าที่เคยเป็นป่าโปร่ง มีสภาพที่บ่งขึ้นเนื่องจากต้นไม้เจริญเติบโตอย่างต่อเนื่องและมีการพบสัตว์ป่ามากขึ้น ระดับน้ำในลำห้วยแม่ใจมีปริมาณมากขึ้น ซึ่งมีจำนวน 9 หมู่บ้าน ที่ได้ใช้ประโยชน์จากลำห้วยแม่ใจทำการเกษตรได้อย่างเพียงพอและสิ่งสำคัญที่สุดคือ ชาวบ้าน ได้เกิดความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ป่าและเริ่มเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาป่า รวมทั้งได้ทำให้เกิดองค์กรชุมชนขึ้นในตำบลศรีถ้อยที่เกิดจากความร่วมมือของชาวบ้าน ทั้งคนพื้นราบและชาวเขาในการรักษาป่า คือ กลุ่มฮักป่าศรีถ้อย ที่ดำเนินการด้านการอนุรักษ์ป่าอย่างเป็นระบบ คือ การทำ กิจกรรมตรวจป่า ดับไฟป่า ปลูกป่า และผลักดันให้สภาตำบลกำหนดระเบียบว่าด้วยการรักษาป่า และร่วมทำกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ของชุมชนรวมทั้งยังได้ก่อให้เกิดการขยายเครือข่ายการรักษาป่าไปยังตำบลอื่น ๆ ที่อยู่ในเขตป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา นอกจากนั้นแนวคิดการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยการประยุกต์ใช้พิธีกรรมทางพุทธศาสนายังได้เผยแพร่ไปสู่สาธารณชนและชุมชนอื่นยังได้นำไปเป็น รูปแบบในการดำเนินการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืน ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้เกิดจากการเรียนรู้ด้วยตนเองจากประสบการณ์ชีวิตที่มีความใกล้ชิดกับ ธรรมชาติ และการเรียนรู้จากผู้อื่น จากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ จึงทำให้เกิดการปรับตัวและเรียนรู้ที่จะเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงสิ่ง

เดิมให้ใช้ได้ในทุกสถานการณ์ ดังนั้นการทำการกิจกรรมการประยุกต์ประเพณีทางศาสนาเพื่อใช้ในการอนุรักษ์ โดยการเพิ่มบทบาทหน้าที่ความสำคัญให้กับการประกอบพิธีกรรมที่สร้างศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านให้เป็นหนึ่งเดียวได้ สิ่งเหล่านี้ถือเป็นการปรับตัวของชาวบ้านให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเป็นการปรับตัวที่ใช้สติปัญญา ความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ที่ได้รับการสั่งสม จนเป็นภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่า จากการศึกษาจึงสามารถวิเคราะห์ตามแนวคิดทฤษฎีที่ผู้ศึกษาได้นำมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ตามรายละเอียด ดังนี้

1. แนวคิดด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักพุทธศาสนา

กิจกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยการประยุกต์ใช้พิธีกรรมทางศาสนาเป็นแนวทางในการปฏิบัติของชุมชนศรีถ้อยได้แสดงให้เห็นว่าศาสนามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ซึ่งการจัดทำพิธีกรรมการบวชต้นไม้ของชุมชนเกิดขึ้นจากการที่ชุมชนประสบปัญหา และมีความขัดแย้ง ตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น คือ ชุมชนไม่สามารถทำการเกษตรได้ เกิดภาวะฝนแล้ง เนื่องจากป่าไม้ต้นน้ำถูกทำลายและกำลังจะถูกทำลายอย่างต่อเนื่องจากการทำสัมปทานป่าไม้ เมื่อเกิดปัญหาขึ้นชาวบ้านได้คิดหาวิธีหลากหลายที่จะยับยั้งการทำสัมปทานแต่ก็เกิดความขัดแย้งกันมากยิ่งจนในที่สุด กุศโลบายทางศาสนาจึงเป็นหนทางสุดท้ายที่เป็นทางออกที่เหมาะสม ลดความขัดแย้ง ซึ่งการทำพิธีบวชป่ามาจากความเชื่อที่ว่าหากต้นไม้ต้นใดที่ได้รับการบวชแล้ว จะสร้างความเคารพยำเกรงไม่กล้าไปแตะต้องทำลายเพราะเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่ควรค่าแก่การเคารพและเป็นสิ่งที่มีคุณประโยชน์สูงสุด พืชพาอาศัยได้ในทุกเวลา เช่น ต้นไม้ให้ร่มเงา ป่าไม้ให้อาหารและเป็นแหล่งสร้างชีวิตของทั้งมนุษย์และสรรพสัตว์ซึ่งทั้งคนและต้นไม้ต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การบวชป่าเพื่อรักษาดินไม้ให้เกื้อหนุนกัน อาหาร หล่อเลี้ยงชุมชน อีกนัยหนึ่งคือการตอบแทนคุณ ต้นไม้ด้วยการปกป้องรักษาดินไม้ให้ยืนต้นต่อไป การเกื้อกูลกันนี้ถือเป็นการปฏิบัติธรรมอย่างหนึ่งของพุทธศาสนา ซึ่งตรงกับแนวความคิดของพระธรรมปิฎก (2537) ที่กล่าวว่าหลักธรรมในพุทธศาสนาเรื่องระบบของการพึ่งพาอาศัยที่สำคัญที่สุดคือ การมีความรู้สึกที่ดีงามต่อกันระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ต่อพืชและสัตว์ทั้งหลาย ความรู้สึกที่ดีงามอย่างหนึ่งได้แก่คุณธรรมที่เรียกว่า “ความกตัญญู” ซึ่งไม่ใช่มีเฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ให้มีทั้งต่อสัตว์และพืชทั้งหลายด้วยดังมีพุทธสุภาษิตที่ว่า “บุคคลหนึ่งหรือนอนในร่มเงาของต้นไม้ใด ไม่พึงหักกิ่งก้านใบของต้นไม้ นั้น ผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนทราม”

กิจกรรมการบวชป่าที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่ยึดมั่นในศาสนา และหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับบทบาทพระสงฆ์ในทุก ๆ ด้าน ซึ่งเห็นได้จากหากเมื่อใดเกิดปัญหาขึ้นในครอบครัว หรือชุมชน ชาวบ้านจะต้องพึ่งพาปรึกษากับพระสงฆ์ที่เคารพนับถือเพื่อเป็นที่พึ่งทางจิตใจและหาทางออกในการแก้ไขปัญหา และการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ หากพระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธีจะถือว่าเป็นพิธีที่ศักดิ์สิทธิ์แท้จริง ดังเช่น ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น บทบาทของพระสงฆ์ในตำบลศรีถ้อยโดดเด่นมากในการที่นำหลักธรรมคำสอน ประเพณีทางพุทธศาสนามาปรับใช้กับสถานการณ์ปัญหาได้อย่างเหมาะสม และประสบความสำเร็จจนเป็นต้นแบบให้กับชุมชนอื่นนำไปใช้อย่างกว้างขวาง แต่ทั้งนี้พระสงฆ์ผู้เป็นตัวแทนเผยแผ่ศาสนาจะมีบทบาทโดดเด่นต้องเป็นผู้ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ได้รับการยอมรับนับถือจากชุมชนอย่างแท้จริง ดังเช่น พระครูมานัสสีพิทักษ์ เป็นต้น

2. แนวคิดภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าไม้และฟื้นฟูป่า

การที่ชาวบ้านและพระสงฆ์ ในตำบลศรีถ้อยมีแนวคิดในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ ด้วยการให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ โดยใช้กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เป็นเครื่องมือ ซึ่งกิจกรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูถือว่าเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน เพราะกิจกรรมดังกล่าวเกิดจากความรู้ ประสบการณ์ของชาวบ้านผสมผสานกับการประยุกต์วัฒนธรรม ประเพณีในชุมชน ที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และระบบการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ดังนั้น ในส่วนนี้ผู้ศึกษาจะวิเคราะห์กิจกรรมของชุมชนตามกรอบแนวคิดภูมิปัญญาชาวบ้าน ในด้านเนื้อหาของภูมิปัญญา ลักษณะของภูมิปัญญา และกระบวนการเกิดของภูมิปัญญา ดังนี้

2.1 เนื้อหาของภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ

2.1.1. องค์ความรู้ที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน โดยผ่านกระบวนการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งรายละเอียดของความสัมพัทธ์ระหว่างคนกับคนมี 2 ลักษณะ คือความสัมพันธ์ในแง่ของการใช้อำนาจ และความสัมพันธ์ในแง่ของการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในชุมชน ซึ่งกิจกรรมการบวชป่า เป็นกิจกรรมที่เน้นการขยายแนวคิดการอนุรักษ์ให้กับชาวบ้านเพื่อกระตุ้นจิตสำนึกให้ชาวบ้านตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ และรวมตัวกันสร้างอำนาจต่อรองกับกลุ่มผู้ตัดไม้ โดยใช้วิธีการทางพุทธศาสนาเพื่อยับยั้งการตัดไม้ และให้ธรรมชาติเป็นผู้ลงโทษผู้กระทำผิด ผ่านความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ เพราะชุมชนได้เรียนรู้ว่าไม่มี

อำนาจที่จะลงโทษผู้กระทำผิดได้ (ทำผิดในกรณีตัดไม้ทำลายป่า) ต่อมาเมื่อเกิดเป็นองค์กรชุมชน คือ เกิดกลุ่มฮักป่าศรีถ้อย ที่ถือกำเนิดจากแนวคิดการอนุรักษ์ป่าไม้ต่อเนื่องมาจากการทำพิธีกรรมการบวชป่า ก็ได้มีการผลักดันให้ร่างระเบียบการอนุรักษ์ป่าไม้เข้าบรรจุในแผนพัฒนาตำบลของสภาตำบล รวมทั้งการออกระเบียบในการรักษาป่าเพื่อให้มีการวางกฎเกณฑ์ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนซึ่งตรงกับแนวความคิดของ สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์ (2533) ที่บอกว่าการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนจำเป็นจะต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ คือ การวางระเบียบกฎเกณฑ์ที่เหมาะสมกับจารีตประเพณีของชุมชนถือเป็นความสัมพันธ์ในแง่ของการใช้อำนาจ

ด้านความสัมพันธ์ในแง่ของการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันนั้น ตำบลศรีถ้อยมีประชากรที่เป็นชาวพื้นเมืองอาศัยอยู่ในที่ราบและชาวเขาเผ่าเย้าอาศัยอยู่บนภูเขาในป่าแถบทางทิศตะวันตก ชาวบ้านทั้งตำบลมีวิถีชีวิตใกล้ชิดกับธรรมชาติ และต่างเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อเป็นแหล่งอาหารแหล่งเชื้อเพลิง เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น แต่ขณะเดียวกันจำนวนประชากรได้เพิ่มขึ้นทำให้ทรัพยากรจากป่าไม้ปริมาณลดลงเนื่องจากปริมาณการใช้ทรัพยากรเกินขอบเขต มีการตัดไม้ การทำไร่เลื่อนลอย สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลง อีกทั้งนโยบายของกรมป่าไม้ที่ต้องการอพยพชาวเขาออกจากพื้นที่อุทยานฯ ซึ่งชาวเขาไม่ต้องการ แต่ต่อมาหลังจากชุมชนได้เริ่มดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ตั้งแต่การทำพิธีกรรมการบวชป่า จนป่าเกิดการฟื้นฟู และมีกลุ่มฮักป่าศรีถ้อยเข้ามามีบทบาทในการรักษาดูแลป่า โดยมีทั้งคนพื้นราบและชาวเขาย้ายเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ ซึ่งในตำบลศรีถ้อยเป็นพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จในการร่วมมือของชาวเขาและชาวพื้นราบในการรักษาป่า สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในชุมชนระหว่างชาวพื้นราบกับชาวเขาที่มีการช่วยเหลือพึ่งพาส่งกันและกันของคนที่อยู่ค้ำน้ำและคนพื้นราบที่ต้องใช้น้ำร่วมกัน แคนนำหมู่บ้านโดยเฉพาะท่านพระครูมานัสสีพิทักษ์ ได้ร่วมกันสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ในการรักษาป่าให้เกิดขึ้น และมีกลุ่มฮักป่าศรีถ้อยเข้าร่วมสานงานให้เป็นรูปธรรม จนทำให้เกิดความร่วมมือในการรักษาป่า อีกทั้งเป็นการแสดงให้เห็นให้รัฐบาลและคนภายนอกเห็นว่าชาวเขาสามารถอยู่กับป่าได้ โดยไม่ทำลายป่าการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในชุมชนโดยการพึ่งพาส่งกันและกัน การช่วยเหลือกันเป็นการลดซึ่งความขัดแย้ง อีกทั้งยังเป็นการสร้างพลังความร่วมมือในการจัดการกับปัญหาอีกด้วย

2.1.2 องค์ความรู้ที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติโดยผ่านกระบวนการผลิตวิถีชีวิตและระบบนิเวศ กิจกรรมการอนุรักษ์ป่าไม้ของตำบลศรีถ้อยมีวัตถุประสงค์เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกของชาวบ้านให้ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและช่วยกันดูแลรักษาธรรมชาติรวมทั้งการแทรกเรื่องการอนุรักษ์ป่าในการที่พวกเขาช่วยกันดูแลรักษาป่าทำให้ป่าฟื้นตัว น้ำในลำห้วยแม่ใจไหลเพิ่มมากขึ้น ผลผลิตและอาหารจากป่า มีเพิ่มขึ้น และการทำการเกษตรซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาและทำสวนลิ้นจี่ ได้ผลผลิตที่ดีขึ้น ซึ่งลิ้นจี่ถือเป็นพืชเศรษฐกิจของตำบลศรีถ้อย ทำรายได้อย่างมหาศาลในแต่ละปี ปริมาณการใช้น้ำในตำบลจึงมีจำนวนมาก ในตอนแรกชุมชนอาจมีการขัดแย้งในการแย่งชิงน้ำ แต่เมื่อได้เข้าร่วมในกิจกรรมการบวชป่าและกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ชุมชนได้กระตุ้นจิตสำนึกให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของป่าร่วมกันจึงช่วยกันดูแลเป็นหูเป็นตาต่อมาเมื่อมีระเบียบอยู่ในสภาพตำบลความขัดแย้งต่าง ๆ จึงหมดไป ซึ่งจากอดีตถึงปัจจุบันระบบการผลิตของชุมชนยังเป็นแบบพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก และชาวบ้านยังคงมีวิถีพึ่งพาป่าถือว่าเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญ ซึ่งตรงกับแนวคิดของ ประเวศ วะสี (2537) ที่พบว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพของป่าไม้ถือเป็นเครื่องยังชีพ โดยการเก็บหน่อไม้ เก็บเห็ด เก็บผัก หาเห็ด โดยต้องไม่ทำลายความสมดุลของธรรมชาติจะทำให้มนุษย์พึ่งพาธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน

ในส่วนความสัมพันธ์ของระบบนิเวศกับชาวบ้านตำบลศรีถ้อยในอดีตนั้น ชาวบ้านได้เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าทั้งทางตรงและทางอ้อมกันอย่างเต็มที่ โดยขาดการบำรุงรักษา ทำให้สภาพป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์เสื่อมโทรมลงส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของป่าและวิถีชีวิตของคน เช่น น้ำในลำห้วยแห้งไม่สามารถทำการเกษตรได้ ทำให้ชาวบ้านต้องอพยพไปหางานทำนอกพื้นที่เป็นต้น เมื่อได้ประกอบกิจกรรมบวชป่า และการรวมตัวกันของพระสงฆ์และชาวบ้านมาดำเนินกิจกรรมการรักษาและฟื้นฟูป่าอย่างเป็นรูปธรรมป่าก็เกิดการฟื้นตัว โดยเห็นได้จากต้นไม้มีการเติบโตขึ้น น้ำในลำห้วยแม่ใจมีระดับน้ำเพิ่มขึ้น ป่าทึบมากขึ้น รวมทั้งกิจกรรมเหล่านี้ได้สร้างและกระตุ้นเตือนจิตสำนึกของคนในชุมชนให้ตระหนักถึงการรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่เขาได้พึ่งพาและใช้ประโยชน์ โดยไม่รบกวนป่าไม้อย่างเกินขอบเขตอีกด้วย จากสถานการณ์เหล่านี้เมื่อป่าถูกทำลายลงก็จะเกิดระบบนิเวศชนิดต่าง ๆ สืบทอดต่อกันมาเป็นลำดับในที่สุดจะเกิดป่าใหม่ที่ฟื้นฟูตัวเองโดยธรรมชาติ ซึ่งกิจกรรมการบวชป่าเป็นเครื่องมือที่ทำให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาป่า จะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตและการผลิตของชาวบ้านจะมีความสัมพันธ์ต่อระบบนิเวศของป่า การ

ที่ชาวบ้านได้เกิดความรู้ความเข้าใจในการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างมีขอบเขตและเป็นไปในเชิงอนุรักษ์อีกทั้งการมีวิถีชีวิตและการผลิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันกับธรรมชาติส่งผลให้เกิดความสมบูรณ์ และความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติที่จะช่วยรักษาคุณภาพของระบบนิเวศอันมีผลต่อการดำรงชีพของชาวบ้าน ตามแนวความคิดของประเวศ วะสี (2537) ที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น

2.1.3. องค์ความรู้ที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติโดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อ ชาวตำบลศรีด้อยนับถือศาสนาพุทธและมีความเชื่อในอำนาจของผีนางไม้ เทวดาและวิญญาณของสรรพสิ่งต่างๆที่อยู่ประจำบ้านเรือนแม่น้ำ ลำธารหรือในป่า ส่วนชาวบ้านนับถือผีโดยมีความเชื่อและเคารพผีบรรพบุรุษ ผีเจ้าป่าเจ้าเขา เช่นเดียวกับคนพื้นราบ และชาวบ้านได้จัดรูปแบบความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านี้ผ่านพิธีกรรมต่างๆที่ถือว่าเป็นการแสดงความเคารพต่อผี ที่ให้ความคุ้มครองโดยการกราบไหว้บูชา เช่น พิธีกรรมเลี้ยงผีฝ่าย การเลี้ยงผีขุนน้ำ พิธีกรรมการไหว้ผีปวย่า ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ของชุมชนตรงกับแนวความคิดของฉลาดชาย รมิตานนท์ (2537 ข) ที่สรุปว่าภูเขาคันไม้ ป่า แม่น้ำลำธาร ตามระบบคิดหรือความเชื่อในวัฒนธรรมไทย ล้วนแต่มีผีคอยดูแลรักษาทั้งสิ้น และการดำเนินกิจกรรมสำคัญของชาติสะท้อนให้เห็นผ่านทางพิธีกรรม เช่น การไหว้ผีขุนน้ำ การไหว้ผีเหมืองฝ่าย เป็นการแสดงความเคารพ ซึ่งพิธีกรรมดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความผูกพันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเป็นการสร้างระบบความสัมพันธ์และจิตสำนึกเพื่อให้มีการใช้ทรัพยากรที่เหมาะสม

การประยุกต์พิธีกรรมการบวชต้นไม้เพื่อการอนุรักษ์ด้วยการนำผ้าเหลืองไปห่มพื้นต้นไม้เป็นเครื่องหมายแสดงให้เห็นว่าต้นไม้ที่ได้ผ่านการบวชจากพระสงฆ์ถือว่าเป็นต้นไม้ของผี หรือเทวดาที่จะปกป้องต้นไม้เหล่านั้น ถ้าใครมาตัดจะมีอันเป็นไป ฉะนั้นการบวชจึงเป็นการเพิ่มความขลังและความศักดิ์สิทธิ์ให้กับต้นไม้ พิธีกรรมนี้เป็นสัญลักษณ์ของความศรัทธาในพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องผีของชาวบ้านที่มาจากพื้นฐานการดำรงชีวิตใกล้ชิดกับธรรมชาติ ชุมชนจึงใช้พิธีกรรมดังกล่าวเป็นสื่อเพื่อนำไปสู่การสร้างพลังความร่วมมือและปลุกจิตสำนึกให้ชาวบ้านตระหนักและมีความรู้สึกหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งจะส่งผลต่อเนื่องให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ นอกจากนี้พิธีกรรมหรือกิจกรรมที่เกิดขึ้นยังสร้างความภาคภูมิใจ และความเชื่อมั่นในการอนุรักษ์ให้กับชาวบ้าน เพราะสามารถถ่ายทอดให้คนภายนอกได้รับรู้และได้เห็นคุณค่าของการประยุกต์พิธีกรรมมาใช้ในการอนุรักษ์ที่เชื่อว่าเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านด้วย

2.2 ลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ

ลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้านตามกรอบแนวความคิด มี 2 ลักษณะ คือ ในแง่ของความรู้ความสามารถในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน และในแง่ของความเชื่อประเพณี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.2.1 ลักษณะที่เป็นความรู้ความสามารถ หรือแนวทางในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน ป่าชุมชนศรีถ้อยจะเป็นลักษณะป่าเอนกประสงค์ คือ เป็นป่าต้นน้ำลำธาร เป็นที่เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ หาพืช และเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี ในชุมชนศรีถ้อยมีระบบการจัดการป่าที่ค่อนข้างสมบูรณ์แบบ คือ มีกฎระเบียบที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต มีระบบความเชื่อที่ทำให้ป่าและชุมชนมีความสัมพันธ์กันมีองค์กรชาวบ้านเป็นผู้คอยดูแลรักษา ซึ่งการจัดการป่าชุมชน ในตำบลศรีถ้อยจะพบว่าชาวบ้านมีระบบความรู้ และแบ่งภาคการจัดการป่าชุมชนเป็น 2 ประการ คือ

- การจัดการป่าในบริเวณน้ำซับถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ห้ามรบกวน ชาวบ้านเชื่อว่าในป่าจะมีผีคอยดูแล ฉะนั้นการเข้าไปใช้ประโยชน์ จะต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์เพื่อให้ผีพอใจ
- ตามความเชื่อที่เป็นวิทยาศาสตร์ คือ จำแนกประเภทของป่าตามประโยชน์ใช้สอย เช่น เป็นต้นน้ำ ป่าประเพณี ชาวบ้านมีความรู้ ความเข้าใจในความหลากหลายของพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ในระบบนิเวศ และจะมีต้นไม้เป็นตัวดูดซับน้ำ จึงห้ามตัดต้นไม้บริเวณป่าต้นน้ำ และมีความรู้เกี่ยวกับการฟื้นฟูสภาพป่า คือ การปรับพฤติกรรมมนุษย์ในการใช้ประโยชน์จากป่า โดยไม่ทำลายความสมดุลทางธรรมชาติ

ลักษณะของป่าชุมชนที่กล่าวมา ชี้ให้เห็นว่าการจัดการป่าชุมชนของตำบลศรีถ้อยเป็นวิธีการดูแลรักษา การเสริมสร้างและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ในป่าโดยยึดหลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ให้ประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน ดังจะเห็นได้จากในแต่ละวิธีการของการจัดการป่าชุมชน ในตำบลศรีถ้อยจะมีทั้งพระสงฆ์ชาวบ้านและชาวเขา เข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะการระดมพลังความคิด ประสพการณ์ และมีการประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน และเกิดจิตสำนึกในการหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนจึงเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าและในส่วนของการเสริมสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับป่า เพื่อให้ป่ามีสภาพสมดุล และคนใน

ชุมชนก็จะได้มีวิถีชีวิตที่สงบสุขเรื่อยไป ซึ่งจากที่กล่าวมาการจัดการป่าชุมชนของตำบลศรีถ้อย ตรงกับแนวความคิดของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ และมิ่งสรรพ ขาวสะอาด (2536) ที่ว่าการจัดการป่าชุมชนเป็นรูปแบบของการร่วมมือร่วมใจของประชาชน ในการรักษาทรัพยากรป่าเพื่อประโยชน์ของชุมชน ในการอยู่ร่วมกันในระบบนิเวศอย่างมีความสุข ชุมชนอาศัยทรัพยากรจากป่า ภูเขา ลำธาร เป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร และชาวบ้านจะมีองค์การคอยดูแลรักษา มีกฎระเบียบในการใช้ประโยชน์จากป่าชัดเจน

2.2.2 ลักษณะที่เป็นความเชื่อ วัฒนธรรม หรือประเพณี ในตำบลศรีถ้อยได้ทำกิจกรรมการบวชป่าและกิจกรรมสืบชะตาแม่น้ำ ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ประยุกต์มาจากความเชื่อทางพุทธศาสนาผสมผสานกับความเชื่อในเรื่องผี เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยนำพิธีกรรมมาเป็นเครื่องมือเพื่อให้คนกับธรรมชาติอยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุลในระบบนิเวศ รวมทั้งเป็นการแสดงให้เห็นถึงความผูกพันกับสิ่งเหนือธรรมชาติที่แสดงออกโดย การเคารพในคุณค่าของธรรมชาติที่ชุมชนได้ถูกตั้งสม และถ่ายทอดกันมายาวนาน ซึ่งวัตถุประสงค์ในการทำพิธีกรรมการบวชป่า มีดังนี้

- เพื่อสร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านเกิดความรัก และปกป้องทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น
- เพื่อให้ชาวบ้านมีความรู้ และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าของชุมชนอย่างแท้จริง

การประยุกต์ใช้พิธีกรรมในการอนุรักษ์ป่าทำให้วัตถุประสงค์ บทบาท และหน้าที่ของพิธีกรรมถูกปรับเปลี่ยนไปจากประเพณีดั้งเดิมที่มีความเกี่ยวข้องกับคนมาทำหน้าที่และบทบาทเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น แต่ยังคงรูปแบบและเนื้อหาของประเพณีดั้งเดิมไว้ ซึ่งพิธีกรรมที่นำมามีบทบาทในการอนุรักษ์ จะมีหน้าที่อยู่ 2 ประการ คือ

- พิธีกรรมเพื่อการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือ การประยุกต์พิธีสืบชะตาคนมาเป็นพิธีสืบชะตาแม่น้ำ สืบเนื่องมาจากการแห้งแล้งของลำห้วยแม่ใจ ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถทำการเกษตรได้อย่างตามที่ควรจะเป็นส่งผลให้ประสบความเดือดร้อน จึงต้องมีการบวงสรวงเทวดาที่รักษาน้ำให้ไหลอย่างต่อเนื่องตลอดปี ในการประกอบพิธีจะเริ่มจากการไหว้พระ รัชสีล อาราธนาพระปริตร พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ให้ศีลให้พรแก่ชาวบ้านเพื่อให้มีความสุขและขับไล่สิ่งชั่วร้ายออกไป และเทศน์ธรรมปลาช่อนเป็นลำดับสุดท้าย พิธีกรรมนี้เกิดจากความเชื่อที่ว่า การบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะทำให้ฝนตกลงมาอย่างต่อเนื่องและเทพเจ้าเทวดาจะดูแลรักษาแม่น้ำให้คงอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์เรื่อยไป

- พิธีกรรมเพื่อการบำรุงรักษา คือ การทำพิธีกรรมการบวชป่าที่ประยุกต์มาจากพิธีกรรมการบวชพระในพุทธศาสนา มาเป็นการบวชต้นไม้ เพื่อปกป้องรักษาต้นไม้ไม่ให้ถูกตัดฟัน โดยการนำกุศโลบายของการบวชพระมาใช้ตามวิธีการที่นำ "ผ้าเหลือง" สัญลักษณ์ของคุณค่าสูงในพุทธศาสนา มาผูกมัดต้นไม้เป็นการเตือนสติให้ผู้คน รู้ตัว ตื่นตัว ในการให้ความสำคัญกับต้นไม้ ถือว่าต้นไม้ที่ผ่านการบวชแล้วเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ควรค่าแก่การเคารพและมีเทวดารักษาอยู่ หากใครมาตัดฟันจะต้องมีอันเป็นไป ประสบเคราะห์กรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งถือเป็นแนวทางในการยับยั้งการตัดไม้เพื่อรักษาต้นไม้ให้คงอยู่ตลอดไป การศึกษาครั้งนี้พบว่า พิธีกรรมการบวชป่ามีบทบาทสำคัญต่อพฤติกรรมของคนในชุมชน โดยเฉพาะในแง่ของการปลูกฝังพฤติกรรมด้านจริยธรรม ชัดเกล้าให้คนมีจิตใจอ่อนโยน ไม่เบียดเบียนทั้งกับคนด้วยกัน และกับธรรมชาติ ตลอดจนช่วยสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ให้เกิดขึ้นกับชาวบ้าน รวมไปถึงอิทธิพลในการสร้างความสมดุลของระบบนิเวศโดยรวมด้วย

2.3 กระบวนการเกิดของภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าต้นน้ำ

2.3.1. กระบวนการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเกิดจากศักยภาพของชาวบ้านในการแสวงหาทางรอดจากสภาพปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ โดยการเรียนรู้จะเริ่มจากการเรียนรู้ด้วยตนเองจากประสบการณ์ชีวิตของแต่ละคนหรือชุมชน ซึ่งเริ่มตั้งแต่การตั้งถิ่นฐานของชุมชนจะมีชีวิตใกล้ชิดธรรมชาติแล้วจึงเกิดการเรียนรู้ในการใช้ทรัพยากร การอยู่ร่วมกันจนเป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่ และมีการติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกชุมชน การเรียนรู้จึงเริ่มขยายวงกว้างขึ้นทั้งจากชุมชนอื่น หน่วยงานภายนอกชุมชน ซึ่งถือเป็นการได้รับถ่ายทอดจากผู้อื่นหรือการแลกเปลี่ยนความรู้ แล้วนำสิ่งที่ได้เรียนรู้มาปรับใช้กับชุมชนตามความเหมาะสม เช่น การเรียนรู้การใช้ทรัพยากรป่าไม้ของตำบลศรีถ้อยจนมาเป็นการปฏิบัติในแนวทางการอนุรักษ์ด้วยพิธีกรรมการบวชป่า

2.3.2 กระบวนการสั่งสมความรู้ สิ่งนี้จะเกิดพร้อม ๆ กับกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งมีลักษณะการสั่งสม 2 ลักษณะ คือ การสั่งสมความรู้ด้วยตนเองจากประสบการณ์ของตนเอง ดังเช่นพระครูมานัสที่พิทักษ์ได้เรียนรู้การเปลี่ยนแปลงจากประสบการณ์ชีวิตของท่านที่เจริญเติบโตมาในชุมชนจนเห็นสภาพการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างในชุมชน และได้สั่งสมความคิด ประสบการณ์ในการใช้ทรัพยากรของชุมชนมาโดยตลอดแล้วนำมาถ่ายทอดให้กับชาวบ้านในรูปแบบของการเทศน์ ชาวบ้านก็ได้รับการเรียนรู้และสั่งสมความรู้สืบทอดไปอีก ซึ่งก็คือการสั่งสมความรู้จากผู้อื่นที่ถ่ายทอดให้นั่นเอง โดยการเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์นี้ อาจเป็นในรูปของประเพณีความเชื่อที่

พร้อมจะมีการถ่ายทอดสู่คนรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่ง ดังเช่น การประกอบพิธีกรรมการบวชป่าที่เป็น ประเพณีความเชื่อของชุมชนอันเกิดจากการที่ชุมชนได้เรียนรู้ ตั้งสมประสงค์และนำมาปรับใช้ ให้เหมาะกับสถานการณ์

2.3.3 กระบวนการถ่ายทอดและการกระจายความรู้ ในชุมชนศรีถ้อยมีการเผยแพร่ คุณค่าของพิธีกรรมการบวชป่า เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ใหม่สู่คนรุ่นหลังหรือคนภายนอกชุมชนซึ่งมี ทั้งเป็นแบบลายลักษณ์อักษร ที่เป็นการบันทึกของผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการ และไม่เป็น ลายลักษณ์อักษรซึ่งเป็นลักษณะของการบอกเล่าให้ผู้อื่นเห็นและสัมผัสได้ถึงคุณค่าของการอนุรักษ์ ป่าโดยการใช่วิธีกรรมทางศาสนา และผู้อื่นที่ได้รับการถ่ายทอดก็จะสามารถกระจายความรู้ให้ ต่อเนื่องไปได้

2.3.4 กระบวนการปรับเปลี่ยนและประยุกต์ใช้ความรู้ ในตำบลศรีถ้อยที่ได้ทำกิจกรรม การอนุรักษ์ป่าไม้โดยการประยุกต์ใช้พิธีกรรมการบวชป่านี้ ถือเป็นปรับเปลี่ยนความรู้ดั้งเดิม ทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อของชุมชน ให้กลายมาเป็นความรู้ใหม่ ที่มีความสอดคล้อง กับสภาพปัญหาและสถานการณ์ในปัจจุบันที่สภาพทางสังคมดั้งเดิมได้เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ ยังถือเป็นการเพิ่มคุณค่าให้กับความรู้ดั้งเดิมหรือภูมิปัญญาของชุมชนให้มีพลังในการนำมาต่อสู้กับ ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งปรับตัวให้อยู่ได้ในชุมชนต่อไปในอนาคต

การวิเคราะห์แนวคิด ความเชื่อ ภูมิปัญญาของชุมชนศรีถ้อยในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ ทำให้เห็นว่าสิ่งเหล่านี้มีคุณค่าและมีประโยชน์อย่างมากซึ่งถ้าหากมีการนำมาประยุกต์ใช้อย่าง เหมาะสมจะเป็นการแสดงถึงพลังความคิดที่เกิดจากชาวบ้านอย่างแท้จริง และเป็นการแสดงให้เห็น ว่าชาวบ้านก็มีศักยภาพสูงในการคิดแก้ไขปัญหาด้วยตัวของเขาเอง ในชุมชนศรีถ้อยได้มีรูปแบบการ จัดการป่าไม้ในชุมชนมาตั้งแต่การเริ่มตั้งถิ่นฐาน ซึ่งเป็นรูปแบบการจัดการตามลักษณะของวิถีชีวิต ที่มีความใกล้ชิดผูกพันกับป่าไม้ ถือว่าป่าไม้เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติจึงไม่ได้มีกฎเกณฑ์ชัดเจน ชุมชนจะมีการจัดการตามความคิด ความ เชื่อ ที่เชื่อว่าในป่าจะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติและเป็นการ จัดการตามองค์ความรู้ที่ชาวบ้าน ได้เรียนรู้ด้วยตนเองจากประสบการณ์และการอบรมสั่งสอนของผู้ ที่อาวุโสกว่าเพื่อปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้ตามความเหมาะสม สิ่งเหล่านี้ถือเป็นกรอบทาง ความคิดของชุมชนที่ได้รับการสืบทอดมาจากผู้อาวุโส การจะเข้าไปตัดฟันไม้ในป่าหรือการเข้าไป ในป่าจะต้องมีการขออนุญาตผีसागเทวดาก่อน ซึ่งจะต้องจำเป็นที่จะใช้ประโยชน์จริง ๆ เช่น การ

ตัดไม้เพื่อการสร้างบ้าน ต่อมาเมื่อชุมชนมีการขยายตัวและติดต่อกับสังคมภายนอกมากขึ้นทำให้สภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป ได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนซึ่งเป็นปัจจัยจากนโยบายของรัฐบาลในด้านต่าง ๆ เช่น การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทำให้ชุมชนเกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด อาทิเช่น รูปแบบของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนเปลี่ยนแปลงเป็นการแสวงหาประโยชน์เพื่อหวังผลเป็นรายได้ในภาคการผลิตที่เพิ่มขึ้น ส่วนในภาคเกษตรมีการใช้ประโยชน์จากที่ดินอย่างเกินความพอดี ทำให้สภาพแวดล้อมของชุมชนเสื่อมโทรม ป่าไม้ถูกทำลาย ซึ่งชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วมในการเข้าไปจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น แต่เมื่อมาถึงจุดหนึ่งที่เป็นภาวะวิกฤติชุมชนก็สามารถรวมตัวกันและใช้องค์ความรู้เดิมมาแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง โดยที่ปัญหาดังกล่าวรัฐบาลไม่ได้แก้ไขอย่างจริงจัง ดังเช่น ปัญหาความแห้งแล้ง การลักลอบตัดไม้ ในตำบลศรีถ้อยที่ชาวบ้านได้นำการประยุกต์ใช้พิธีกรรมทางศาสนามาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาและประสบความสำเร็จได้ในระดับที่ดีจนทำให้เกิดระเบียบกฎเกณฑ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรม โดยบรรจุในระเบียบในองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นได้อย่างชัดเจน